

ગુજરાત હિંદુ સંસાર

તરફથી

આપેલું ભાષણ.

તા. ૧૮ મી એપ્રિલ, ૧૮૬૦

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

ગુજરાતવર્નાક્યુલર સોસાયટી

અમદાવાદ.

અમદાવાદ—(આર્યોદય પ્રેસ.)

સંવત ૧૯૪૫.—સન ૧૮૬૦.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન)

કિંમત આનો એક.

...તીચંદ શાહ,

... .. ૩. ૦૧૧

...તૈયાર કરવાને શા ઉપાય યોજવા ?

...જેશી કૃત. ૩. ૦૧૧

...મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આઇ.

...ત્રીજી) ૩. ૦૧૧

...સોસાઇટીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો સિવાય “શુન્દરાતી”

...તથા નાકજેલાં તથા બીજાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો પણ સોસાઇટીની મળેછે.

ગુનના સંબંધમાં આપણું કર્તવ્ય.

સુધારા સમાજ તરફથી શાસ્ત્રી નાગેશ્વર જેઠારામે તા. ૧૮ મી

એપ્રિલ, ૧૯૬૦ ને રોજ આપેલું ભાષણ.)

જે ભારતવર્ષ પ્રાચીન કાળમાં વિદ્યા, વિત્ત, અને ઐશ્વર્યથી ખેતાની અસાધારણ કીર્તિ દિગંતરમાં ગળવી ચૂકતો, તેની અવાચીન સ્થિતિ જોતાં કોણ આર્યના કષ્ટ અન્તઃકરણમાં દયાનો આવિર્ભાવ નહિ થાય?

પ્રતિદિન તેની દુર્દશા થતી જાય છે, એનું કારણ શોધી કાઢવું તે સઘળા આર્ય પ્રજાનું સમાન કર્તવ્ય છે. અવશ્ય, દેશની આબાદી વિદ્યા, વિત્ત, અને ઐશ્વર્ય ઉપર આધાર રાખે છે. પૂર્વજોએ પ્રયાસથી સંપાદન કરેલી તે સદ્વિદ્યા, પુષ્કળ ધન, તથા અતુલ ઐશ્વર્ય આપણે શાથી ખોયું, તેનો વિચાર કરવો એ વિદ્વાનવર્ગનું તો આવશ્યક કર્મ છે. દેશની ઉન્નતિ થવાનાં વિશેષ કારણો જેમ ધણાં હોય છે, તેમ તેની પડતી થવાનાં અવાન્તર કારણો ઓછાં હોતાં નથી. કાળ, કર્મ, અને સ્વભાવથી પ્રત્યેક દેશની સ્થિતિનું રૂપાન્તર સ્વાભાવિક થયે જાય છે. તે ત્રણ પ્રકારનું હોય છે; ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ. આપણા ભારતવર્ષની સ્થિતિનું વલણ હમણાં કેટલોક કાળ થયાં અધમ પંક્તિ ઉપર દોરાયું આવે છે, એમ પુર્વજોના ઇતિહાસ ઉપરથી સેહેજ માલમ પડે છે. હમણાં વિશેષ દૃષ્ટિ ન ફેરવતાં સામાન્ય નજરે જોઈશું, તોપણ જણાઈ આવશે કે આપણે મનુષ્યનું કર્તવ્ય ભૂલતા જઈએ છીએ.

પરબ્રહ્મની અપાર સત્તાના બળથી આ વિશ્વમંડળ અનેક પ્રકારનાં ચિત્ર વિચિત્ર પ્રાણીઓથી ખચખચીને ભરાયું છે. વિદ્વાનોએ તે અનેક પ્રાણીઓનો સમાવેશ ઉદ્ભવ, અંડજ, સ્વેદજ, તથા જરાયુ, એ ચાર વર્ગમાં આણ્યો છે. મનુષ્ય જરાયુ કોટીમાં ગણાય છે. ઉત્તરોત્તર ચાર વર્ગમાં જરાયુ પ્રાણીઓ શ્રેષ્ઠ છે. તેમાંએ મનુષ્ય સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં અતિતર શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે ખીજાં સઘળાં પ્રાણીઓને માત્ર સ્વભાવજન્ય જ્ઞાન છે, અને મનુષ્યને તર્કબુદ્ધિ વિશેષ છે. આ તેને પ્રાકૃતન્ય જન્ય સંસ્કારનું ફળ છે. સ્મૃતિરૂપે તે જ્ઞાન પૃથ્વીમાં વસનાર સઘળા મનુષ્યોના અન્તઃકરણમાં અંકુર રૂપે રહેલું છે. પછી તેના ઉપર જેવા અને જેટલા સંસ્કાર થાય છે, તે પ્રમાણમાં તે દરેકમાં ઓછા વત્તા ખીલી જાય છે. એ અદ્વિતીય જ્ઞાનની સહાયતાથી મનુષ્ય ઔદિક તથા પારલૌકિક સુખ સંપાદન કરી શકે છે. પરમેશ્વરે પૂર્ણ કૃપાથી મનુષ્યવર્ગને તે અનિર્વચનીય બક્ષીસ આપી છે, તેનો ઉપયોગ હાલની આર્ય પ્રજા નીતિપુરસ્સર કરે છે કે નહિ, તેનો વિચાર કરીએ છીએ તો સેહેજ માલમ પડે છે કે આર્યો ઔદિક સુખ ભોગવવાને કેટલા બધા નાલાયક થયા છે અને થશે. આમ થવાનું કારણ તેમના સંસાર સુધારામાં

આમીઓ શિવાય ખીજું એકે નથી. એ આમીઓમાં મુખ્યત્વે

આમીઓ અધર્મ, આમીઓ અધર્મ

બાળલગ્નના સંબંધમાં આપણું કર્તવ્ય.

મળા દેશે કરતાં ગુજરાત ઉપર તો તે દુષ્ટ રોગે એટલી બધી અસા કરી છે કે તે ચંડાળ ક્ષયરોગથી ગુજરાતીઓનાં ફેફસાં હવે સંપૂર્ણ એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓ અસાધ્ય થયાં છે. અનિવાર્ય દુષ્ટ રોગના પંજમાં પ્રસાયલા મારા ગુજર્જર બ્રાતૃઓ! બાહ્ય દૃષ્ટિનો ત્યાગ કરી જરા અંતર દૃષ્ટિ કરો. નીરોગી માખાપોનાં બાળકોના શરીરમાં આ રોગ ક્યાંથી પેઠો? એણે આ શો જીલમ ક્યો? પાશ્વિમાત્ય કેળવણીના પ્રસારથી તમારાં કટાયલાં અન્તઃકરણ જરાં જરાં ઊજળાં થવા લાગ્યાં છે. વિદ્વાન અને સુધરેલી પ્રજાઓના સમાગમથી એક પછી એક એમ અનુક્રમે તમારા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનાં પડળ ઊતરવા માડ્યાં છે, સનાતન શાસ્ત્રો રૂપી ચરમા ચઢાવ્યાના સાધનથી દૂરની ઝીણી વસ્તુઓને પ્રત્યક્ષ સમીપમાં દેખવા લાગ્યા છે, તો તમે કેમ ઊંડો વિચાર કરતા નથી કે આ ‘બાળલગ્ન’ રૂપી દુષ્ટ રિવાજ શાસ્ત્ર વિહિત, ધર્મ વિહિત, કે શિષ્ટાચાર રૂપે નથી, પણ આપણી દુર્દશ્ય કરનાર એક કુત્સિત વ્યસનજ છે; જેની નિશામાં પૂર્વાપર વિચાર બૂલી જઈ દર વર્ષે હજારો કુમળાં બાળક તથા બાળકીઓને આપણે તે ભયંકર રોગના ખાણમાં ઝીકી દઈએ છીએ. પાઈની ભાજી વહેરતાં, આપણે જેટલો બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીએછીએ, તેનો એક કોટયંશ આપણાં અમૂલ્ય બાળકોને સંસારરૂપી અગાધ સમુદ્રમાં ઊતારતાં તેની જોખમ ભરેલી જીંદગીને માટે કરતા નથી. વરકન્યાના લગ્ન સંબંધી પાચો કેટલો બધો મજબૂત જોઈએ, તેના ઉપર કેવડી મોટી ધમારત ચણવાની છે? આ સંસારરૂપી વિશાળ મેહેલનો દઢ પાચો લગ્ન છે. એ લગ્ન દરકાર વગર, અન્યોન્ય વરકન્યાની અપેક્ષા શિવાય, કેવળ દલાલોની મરજી ઉપર શી રીતે થાય? જે હાલ થાય છે, તે જેવું અંદિક સુખ શું સંપાદન કરે છે? વગર સમજણનાં કુમળાં બાળકોનું લગ્ન થવાથી કેટલા પ્રકારની હાનિઓ વેઠવી પડે છે? વયમાં કળેડું, વિદ્યામાં કળેડું, સ્વભાવમાં કળેડું, અને સુખમાં કળેડું થવાનું સુખ્ય કારણ ‘બાળ લગ્ન’જ છે. નાની વયમાં વિધવા થવું, શૌર્ય વિનાનાં વ્યાધિગ્રસ્ત કલેવરો, વગેરે જે અસહ્ય દુઃખો આવી નડે છે, તેનું કારણ બાળલગ્નરૂપી અનાચારજ છે. પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં બિચારી નાની વયમાં વિધવા થયેલી માયાં મુંડન કરાવેલી સેંકડો અબળાઓ આમથી તેમ ભટકતી દેખીએ છીએ, તેનું કારણ બાળલગ્નજ છે. ઘણીની અણસમજથી સાસુ, નણંદ, જેઠાણી, વગેરે મૂર્ખ સાસરિયાંથી જે અદાપો વેઠવા પડે છે, તેનું કારણ બાળલગ્ન શિવાય બીજું નથી. છોકરીઓનો વિસ્તાર માતાપિતાને અળખામણો લાગે છે, તેનું કારણ બાળલગ્ન શિવાય બીજું નથી. પરસ્પર આચરણ મળતાં ન આવવાથી અણખમાવ થવાનું તથા વ્યભિચારને માર્ગે મનને દોરનાર કારણ બાળલગ્ન છે. કાચી ઉમ્મરમાં સંગ થવાથી ઊછરતી પ્રજાઓમાં જો પડવાનું સુખ્ય કારણ બાળલગ્ન છે. તનમનની શક્તિઓને નબળી પાડી કૃતાન્તને નાર બાળલગ્ન શિવાય બીજું કાંઈજ નથી. વિદ્વાનને મૂર્ખની સાથે કે

થોભાં ખામી રહે છે, તેનું કારણ બાળલગ્ન છે. ભરતખંડની પ્રતાપી પ્રજા એક પતે આખી આલમનું સ્વતંત્ર સુખ ભોગવતી હતી, તેના વંશજો કેવળ કુંગાળની અત્રવસ્ત્ર માટે અટવાઈ મરે, એવા સમયને નિકટ લાવનારો બાળલગ્નરૂપી શત્રુ હિંદુસ્તાનના હૃતભાગ્યે હૃદય પામ્યો છે, એ નિર્વિવાદ સમજવું.

દોહરા.

ભારતવાસી બ્રાતૃની દુરદશા કરનાર,	
આર્યભૂમિમાં અવતર્યો બાળલગ્નનો ચાલ.	૧
વેદશાસ્ત્ર પુરાણમાં જોતાં જડે ન બાળ;	
આગળ કદિ નવ આચર્યો બાળલગ્નનો ચાલ.	૨
શિષ્ટાચાર સુધ્યો નથી હિંદુઓમાં હાલ;	
આગંતુક આવી અડ્યો બાળલગ્નનો ચાલ.	૩
રાજરોગ એ કારમો કૃતાન્ત સરખો કાલ;	
હિંદુને હણવા હુઓ બાળલગ્નનો ચાલ.	૪
બૂજ વિનાનાં બાળકો, કુમળી જેની ખાલ,	
આવીને ચૂરો કરે બાળલગ્નનો ચાલ.	૫
વિદ્યા વિત્ત વિનય બધાં ગયાં વગાડી ગાલ;	
જન્મ્યો અહિંયાં જ્યારથી બાળલગ્નનો ચાલ.	૬
દાંત પડે નહિ દૂધના, તેમ છતાં નિર્મોહ્ય;	
ગૂર વિનાના નર કર્યો, બાળલગ્નને ચાલ.	૭
પોયણી સર્ખી પોયરી, બાર વર્ષની બાળ,	
જરૂર જણતી જે થઈ, બાળલગ્નને ચાલ.	૮
છૂટે છેડે મા'લતી ધાધરીથી ધરખા'ર,	
બંધે બંધાઈ બાપડી, બાળલગ્નને ચાલ.	૯
ઝોછી વયનો વર વરે, સાસુ નણંદનું સાલ;	
વ્યભિચાર વૃદ્ધિ કરે, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૦
પાકટ વય પામ્યા વિના વનિતાશુ વ્યવહાર,	
નાની વયમાં નર મરે બાળલગ્નને ચાલ.	૧૧
બળહીણ જન્મે બાળકો, કદરૂપાં કુંગાળ,	
વ્યાધિથી ચીંટાઈ વળે, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૨
પુરુષાતન પરવારિયું, વનિતાને નહિ વા'લ,	
અરસ પરસ આદર ધટ્યો, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૩
ધમકારે ધરતી નમે, ગુલાબ	

ડાકથુ સરખી દીશતી બાળલગ્નને ચાલ.	૧૪
રણુમાં રાઠ મચાવતાં, ધરતા નહિ જે ઢાલ;	
લાપોટે લાંબા સુએ, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૫
(સૌ)બાગ્ય વિનાની સે'જ કંઈ નગરે પડતી નાર,	
વિનવાના વાડા બર્ષા, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૬
ચોર લંપટ કે ચાડિયા, ગાંડા અને ગુમાર,	
માનનીને માથે પડે, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૭
કેળવણી કાચી રહે, મૂરખના સરદાર,	
અકકલદીણ આયુષ ગમે, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૮
વહુને વર ગમતો નથી, વરના વિવિધ વિચાર,	
મન ખેનાં રહે મોકળાં, બાળલગ્નને ચાલ.	૧૯
કજીઓ કરતી કામિની, બાગ્ય હીણુ બતાર,	
રડવડતાં રહે છોકરાં, બાળલગ્નને ચાલ.	૨૦
એવા દોષ અનેક છે, ગણુતાં નાવે પાર;	
દાના દેશી દૂર કરો, બાળલગ્નનો ચાલ.	૨૧

ભારત ભૂમિના પરાક્રમી ક્ષત્રિયો રણસંઘામમાં શત્રુઓનાં શીર પોતાના ભુજ બળથી રણયુદ્ધમાં હોમી દેતા હતા, તેના પ્રપૌત્રોનાં માથાં ઘડ ઉપર ધારણ પકડી શકતાં નથી, તેનું કારણ બાળલગ્ન રૂપી અત્યંત ખૂસે રિવાજ એજ છે. જે બ્રહ્મ ઋષિઓ પોતાની પવિત્ર વિદ્યાના બળથી, ક્ષત્રિઓને ધનુર્વિદ્યા તથા ન્યાયના કામમાં સલાહ અને મદદ આપતા, તેમના વંશજો અત્યારે હાથમાં પડિયો પતરાણું લઈ લાડુઓની આશાએ ખોડે માથે ઘેર ઘેર બટક્યાં કરેછે, તેનું કારણ બાળલગ્ન શિવાય ખીજું નથી. બહોળા વ્યાપારથી અનર્ગળ ધન મેળવેલા વૈશ્યો અત્યારે દિવાલખીઓ વેચીને પણ પેટનું પુરું નથી કરી શકતા, તેનું કારણ બાળલગ્નજ છે.

પરાવધ્યવગુણથી આચ્છાદિત થયેલો આ કરાળ પરિચય શાસ્ત્ર વિહિત નથી, એમ આપણે પૂર્વેજ કહી ગયા; કેમકે તે શાસ્ત્રવિહિત હોય તો લગ્ન સંબંધી કરાર વાંચતાંજ, આપણા મનમાં અનુમાન થાયછે કે—વરકન્યા પુખ્ત ઉમ્મરનાં અને દૃઢ વિચારને અનુસરતાં થયા શિવાય, પરસ્પર આવી મળખૂત પ્રતિજ્ઞાઓ કરી શકે એ અસંભવિતજ છે.

વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, દેવ, તથા અગ્નિની સમક્ષ સ્ત્રીપુરૂષનો સંબંધ જોડાતાં નીચે પ્રમાણે પુરોહિત તે જોડાને કરાર કરાવે છે. કન્યાનો સંકલ્પ વરના હાથમાં છોડતાં કન્યાનો પિતા કહેછે કે—‘**एनां सालंकारां, अरोगिणीं, सुशीलां, वाससा-**

नादितां कन्यां तुभ्यमहं संप्रददे’ (રોગ વગરની, ધરેણી પેહેરાવેલી, સારાં આ-

આપે છે કે—‘इयां गृह्णामि । उँ स्वस्ति’ (એને હું ગ્રહણ કરું છું, કલ્પલુ થાઓ.) પછીથી કન્યાનો પિતા વરને ઉપદેશ કરે છે કે—**धर्मं चार्थं च कामे च नातिचरितव्या त्वयेयम्** (ધર્મ, અર્થ, તથા કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થમાં તારે આનો ત્યાગ ન કરવો.) વર કહે છે કે— **‘ नातिचरिष्यामि ’** (હું એનો ત્યાગ નહિ કરું.) પાણિગ્રહણમાં વર કન્યા પ્રત્યે કહે છે કે— **गृह्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः** (તારા સૌભાગ્યને માટે હું હાથ ગ્રહું છું, હું જે તારો પતિ તેનો સહવાસ તને બહુ કાળ રહે) વળી સપ્તપદીમાં પણ વર કન્યાને કહે છે કે— **इषे एकपदीभव सा मामनुव्रता भव॥ ऊर्जे द्विपदी भव सामामनुव्रता भव॥ रायस्पोषाय त्रिपदी भव । सा माम व्रता भव ॥ इत्यादि—**

સઘળા કરારો શું સાત આઠ વર્ષનાં જગધાને સાંભળી જવાને પુરોહિતે બકી જવાના છે? ના કદિ તેમ નહિ. સ્ત્રીપુરુષને સંસારમાં ઊતરવાને તે નીતિપુરસ્સર ધર્મ મર્યાદા બાંધેલી છે. પરમેશ્વરે આ જગત નિયમિત રચેલું છે, જે માંહેલા સઘળા પદાર્થો, પોતપોતાના નિયમમાં રહીને વૃદ્ધિ તથા હાનિને પ્રાપ્ત થાય છે. પરસ્પર વર્તન ચલાવવાને જોણે આવા જીણા વિચારોથી નિયમો ઠરાવેલા છે, તેણે લગ્નસમય કાચી વયમાં ઠરાવ્યો હોય એ સંભવેજ કેમ? વળી શિષ્ટ પુરુષોએ ઠરાવેલી મર્યાદાને તોડવાથી સારો પરિણામ કેમ આવે? કેટલાક એકદેશી વાક્યને અનુસરેલા પુરુષો પૂર્વાપર ધર્મશાસ્ત્રનો વિચાર કર્યા શિવાય, ફક્ત વાક્યનેજ વળગી પડી સ્વેચ્છાએ વર્તે છે, તેઓ પરિણામે દુઃખી થાય છે. કેટલાક કહે છે કે—કન્યાને અગીઆર વર્ષે પરણાવી દેવી જોઈએજ, કેમકે તે પછી તેનો કન્યાકાળ જતો રહે છે. શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે—

अष्टवर्षा भवेद्गौरी भववर्षा च रोहिणी।

दशवर्षा भवेत् कन्या चात ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ इति॥

આઠ વર્ષની ગૌરી, નવ વર્ષની રોહિણી, અને દશ વર્ષની યર્ષ એટલે સાધારણ કન્યા, તદુપરાન્ત રજસ્વલા મણાય છે, માટે એટલી વયમાં તેનું લગ્ન કરી દેવું. પછી જો તે કુવારી રહે તો, તેનો પિતા દુષિત થાય છે. આમ કહેવું એ ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય નથી; પણ સમજવામાં આવે છે. એક દેશી જ્ઞાનવાળા પોતાની ઓછી સમજણથી એ શ્લોકનો અર્થ લગ્ન વેહેલું કરાવાના સંબંધમાં ખોટી જાય છે. ધર્મની મર્યાદા બાંધનાર પ્રાચીન વિદ્વાન પુરુષોએ, ફક્ત એકજ વિષય ઉપર નજર રાખીને તે મર્યાદા બાંધી નથી. વૈદ્યક, જ્યોતિષ, ધર્મશાસ્ત્ર, દેશકાળ, અને શિષ્ટાચાર, વગેરેની એકવાક્યતા મેળવીનેજ ધર્મનું સ્વરૂપ બાંધ્યું છે. ઉપરનો શ્લોક

* વિશેષ વિસ્તાર પૂર્વક વિવેચન માટે રા. રમણભાઈ મહીપતરામ કન ‘વિવાહવિધિ’ જોવો.

ને કન્યાને એટલું વેહેલું લગ્ન કરાવવાને આગ્રહવાળો હોય તો, વંચકશાસ્ત્રનો પ્રાચીન ગ્રંથ કે જે સુશ્રુત તેના પાંતરીશમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

પંચવિંશે તતો વર્ષે પુમાન્ નારી તુ ષોઢશે ।

સમસ્રાગતવીર્યૌ તૌ જાનીયાત્ કુશલો ભિષક્ ॥

હોંશિયાર વેધે, પચીશ વર્ષનો પુરુષ અને સોળ વર્ષની સ્ત્રી થાય, ત્યારે તે બેઉ સમાન વીર્યવાળાં બન્યુવાં.

વળી એજ ગ્રંથના શારીરિક સ્થાનના દશમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

ઉનષોઢશવર્ષીયામપ્રાપ્તઃ પંચવિંશતિં ।

યદ્યાધત્તે પુમાન્ ગર્ભં કુક્ષિસ્થઃ સ વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥

જાતો વા ન ચિરં જીવેજ્જીવેદ્વા દુર્બલેન્દ્રિયઃ ।

તસ્માદસંતબાલાયાં ગર્ભાધાનં ન કારયેત્ ॥ ૨ ॥

પુરુષે પચીશ વર્ષ થયા શિવાય, સોળ વર્ષ કરતાં ઓછા વયની સ્ત્રીમાં ગર્ભ ખારણુ ન કરાવવો. તેમ છતાં જો તેમાં ધારણુ કરાવે તો, પેટમાંજ તે ગર્ભનો નાશ થાય; ને કદિ પ્રસવ થાય તો, તે લાંબી સુદત જીવે નહિ; અને કદિ જીવે તો દુર્બલ ઇન્દ્રિયો વાળો થાય. માટે અત્યન્ત બાળામાં ગર્ભાધાન કરવું નહિ.

વળી માનવધર્મશાસ્ત્રના નવમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

ત્રીણિ વર્ષાણ્યદીક્ષેત કુમાર્યૃતુમતી સતી ।

ઋર્ધ્વં તસ્માત્તુ કાલાર્દ્ધ વિદેત સદૃશં પતિમ્ ॥ ૧ ॥

કુંવારી કન્યાને ઋતુ આવ્યા છતાં પણ ત્રણ વર્ષ વાટ જોવી. ત્યાર પછી યોગ્ય પતિ મેળવવો.

વળી એજ નવમા અધ્યાયમાં સ્થાનાન્તર—

કામમામરણાત્તિષ્ઠેદ્દગૃહે કન્યર્તુમત્યપિ ।

ન ચૈનાં પ્રયચ્છેત ગુણદીનાય કર્હિચિત્ ॥

ઋતુ આવેલી કન્યા જીવતા સુધી ભલે ઘરમાં કુંવારી રહે, પરંતુ શુણુ વગરના એટલે મૂર્ખની સાથે તેને ક્યારેએ પણ પરણાવી દેવી નહિ.

ભારતમાં અનુશાસન પર્વના ચુંવાળીશમા અધ્યાયમાં બીજમપિતાએ યુધિષ્ઠિરની પ્રત્યે કહ્યું છે કે—

ત્રીણિ વર્ષાણ્યદીક્ષેત કન્યા ઋતુમતી સતી ।

ચતુર્થે ત્વય સંપ્રાપ્તે સ્વયં ભર્તારમર્જયેત્ ॥

ઋતુ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ ત્રણ વર્ષ વાટ જોવી, ચોથું વર્ષ મેળવ

પછી તે પોતાની મેળે પતિને જોળી કાઢે.

આશ્વલાયન ગૃહ્યસૂત્રના ૧ લા અધ્યાયની ૫ મી કાંડિકામાં લખેછે કે—

કુલમગ્રે પરીક્ષેત્બુદ્ધિમતે કન્યાં પ્રયચ્છેત્ ॥

બુદ્ધિરૂપશીલલક્ષણસંપન્નામરોગામુપયચ્છેત્ ॥

પ્રથમ કુળની પરીક્ષા કરીને બુદ્ધિમાનને કન્યા આપવી; તેમ બુદ્ધિ, ૩૫, આચરણ, વગેરે સારાં લક્ષણ સંપન્ન એવી રોગ વગરની કન્યા સાથે લગ્ન કરવું.

યાગવલ્ક્ય સ્મૃતિના પેહેલા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

અવિપ્લુતવ્રજચર્યો લક્ષણ્યાં સ્ત્રિયમુદ્ગ્રહેત્ ॥

અનન્યપૂર્વિકાં કાન્તામસપિણ્ડાં ચવીયસીમ્ ॥

અરોગિણીં શ્રાતૃમતીમસમાનાર્ષગોત્રજામ્ ।

પञ्चષાત્સપ્તમાદૂર્ધ્વ માતૃતઃ પિતૃતસ્તથા ॥

દશપુરુષાવિરુયાતાચ્છ્રોત્રિયાણાં મહાકુલાત્ ।

સ્ફીતાદપિન સજ્ચારિરોગદોષસમન્વિતાત્ ॥

एतैरेवगुणैर्युक्तः सवर्णः श्रोत्रियो वरः ।

યત્નાત્પરીક્ષિતઃ પુંસ્ત્વે યુવા ધીમાન્ જનપ્રિયઃ ॥ **इति ॥**

અખંડિત બ્રહ્મચર્યવાળો પુરુષ, સંભોગથી હૂષિત નહિ થયેલી, ૩૫ાળી, સારાં લક્ષણવાળી, સપિંડ નહિ, પોતાથી નાની, રોગવગરની, બાઈ વાળી, બિન્ન ગોત્ર અને પ્રવરથી ઉત્પન્ન થયેલી, માનાથી પાંચ અને પિતાથી સાત પુરુષ ઉપરની, જેના કુળના દશ પુરુષો વિખ્યાત હોય એવી, શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણોના મોટા કુળથી ઉત્પન્ન થયેલી, જેના કુળમાં કોડ, કદ, ક્ષય કલ્યાદિ પેઢીએ ઊતરે એવા રોગ અને દોષ ન હોય, તેવા કુળની કન્યા સાથે વરે; તેજ પ્રમાણે વર પણ એટલાજ ગુણોએ યુક્ત, સવર્ણ, શ્રોત્રિય, યુવાન, બુદ્ધિમાન, મનુષ્યોને પ્રિય લાગે એવો, તથા પુરુષપણમાં યત્નથી પરીક્ષા કરેલો હોવો જોઈએ.

મહાનિર્વાણ તંત્રમાં કહ્યું છે કે—

કન્યાપ્યેવં પાલનીયા શિક્ષણીયાતિયત્નતઃ ।

દેયા વરાય વિદુષે ધનરત્નસમન્વિતા ॥

કન્યાને પણ યત્નથી પાલન કરવું અને ભણાવવી. પછી ધન રત્ને સહિત વિદ્વાન્ વરને આપવી.

માનવધર્મશાસ્ત્રના નવમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

યાદ્દગ્ગુણેન મત્રા સ્ત્રી સંયુજ્યત યથાવીધ ।

તાદ્દગ્ગુણા સા ભવાતિ સમુદ્રંજેવ નિઘ્નગા ॥

જેમ નદી સમુદ્રને મળવાથી સમુદ્ર ૩૫ થાય છે, તેમ યથાવિધિ કન્યા જેવ

આચરણવાળા વરને આપીએ, તેવાજ આચરણવાળી થાય છે. માટે વિષ્ણુશર્માએ પંચતંત્રમાં કહ્યું છે કે—

કુલં ચ શીલં ચ સનાથતા ચ
વિદ્યા ચ વિત્તં ચ વર્ણવયશ્ચ ।
एतान् गुणान् सप्त विचिंत्य देया ।
कन्या बुधैः शेषमचितनीयम् ॥

કુળ, આચરણ, મોટાઈ, વિદ્યા, ધન, શરીર, તથા વય એ સાત ગુણો તપાસીને બુદ્ધિમાનોએ કન્યા આપવી, વિશેષ ન વિચારાય તો હરકત નહિ. પરંતુ એ સાત ગુણો અવશ્ય જોઈએજ.

આ ઉપરથી પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રાચીન વિદ્વાનોનો એવો અભિપ્રાય નથી કે નાની વયમાં બાળકોનું લગ્ન કરવું. માત્ર સ્ત્રીને રજસ પ્રાપ્ત થવાનો દુંકામાં દુંકા વખત અગીઆર વર્ષનો બતાવેલો છે. જે એમ ન હોય તો ‘ત્રિશદ્ વર્ષો વહેત્ કન્યાં દ્વાદશવાર્ષિકાં’ એ વાક્યમાં બાર વર્ષનીને કન્યાજ ગણેલી છે. બાર વર્ષ થવાથી એનું કન્યાત્વ જતું રહે છે એમ નથી. પરંતુ રજ્જેદર્શન પ્રાક્ કન્યાદાન આપવાનો આગ્રહ છે, કારણકે કાનીન પુત્રનો ભય ન રહે. વૈદ્યશાસ્ત્રમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ગર્ભાધાનને માટે જે સમય અયોગ્ય ગણ્યો છે, તેનો ત્યાગ થવાથી તે અડચણ દૂર થાય છે. જ્યાં સુધી રજ્જેદર્શન થતું નથી ત્યાં સુધી કન્યાત્વ જતુંજ નથી. રજ્જે દર્શનનો કાળ સધળે એકજ હોતો નથી. હવા, ખોરાક, અને મનનું વલણ, તથા નિકટ સહવાસ, વગેરે કારણોથી તેમાં ફેરફાર થાય છે. યૂરોપમાં વધારે ઠંડીને લઈ, અહિંયાંના કરતાં મોડું રજ્જેદર્શન થાય છે. આપણા દેશમાંજ વિચારીશું તો શહેરની પ્રજાઓ કરતાં ગામડાંમાં વસનારી પ્રજાઓમાં તદ્દાવત માલમ પડે છે. ગામડામાં છૂટી હવામાં ફરનારી છોકરીઓ મોટી ઉમ્મરની થાય છે ત્યાં સુધી, તેમના મન અને તન ઉપર ઓછી અસર થાય છે. શહેરમાં વસનારી છોકરીઓને નાનપણથી તેવા વધારે સહવાસને લઈને મન ને શરીરપર જલદી અસર થાય છે. પાકટ વય થયા શિવાય એકદમ ‘લાકડે માંકડું’ વળગાડી દેવું, એ મૂર્ખના વિચાર છે. આપણે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી દેખીએ છીએ કે—સંસાર સ્ત્રીપુરૂષ બેઉનો મળીને થયેલો છે. એ મેળાપ કોઈની અપેક્ષાએ નથી; પરંતુ પરસ્પર અપેક્ષાએ થાય છે. કેવળ વડિલોની અપેક્ષાએ થતો હોય તો પશુ, પક્ષી, વગેરે બીજાં હલકાં પ્રાણીઓને કાણુ કરાવે છે. પરસ્પર અપેક્ષા પેદા થવી એ સ્વાભાવિક નિયમજ છે. નિર્દોષ બાળકો જેમ પુખ્ત ઉમ્મરે પહોંચતાં જાય છે, તેમ સ્વાભાવિક તેમના શરીરના અવયવોમાં ફેરફાર થઈ, મનમાં વિકાર પેદા થાય છે. તેઓનું વલણ બદલાઈ જુદા રૂપમાં આવવા માટે છે. જે છોકરાનો અવાજ આપણે પ્રથમ સાંભળતા હતા, તે બદલાઈને જુદોજ થાય છે. તેની છાતી, મોડું, વગેરે સ્થળે વાળ ફૂટી નીકળે છે. પ્રથમના દાંત જતા રહી બીજા દાંતો આવવા માટે છે. ધણું કરીને છેલી દાંતો ઓગણીશ, વીશ વર્ષની

વયે આવી રહેછે, ત્યાં સુધી પુરુષનો વૃદ્ધિનો સમય છે. હાડકાં દૃઢ થઈને શરીરનો પૂરે પૂરો બાંધો વીશ વર્ષે બંધાઈ રહેછે, ત્યાં સુધી તે છોકરવાદીમાં ગણાયછે. પૂરો પચીશ વર્ષે પુરુષનું શરીર દૃઢ અને ઘટ થાયછે. માટે બ્રહ્મચર્યાવસ્થા એટલે એ પચીશ વર્ષનું વય થતાં સુધી બ્રહ્મચારીએ સ્ત્રીનો સહવાસ મુદ્દલ રાખવો નહિ, એમ ભગવાન વ્યાસ કહેછે—

વર્જयेत्પ્રમદાગાથામૃદ્ધસ્થો વૃહદ્વ્રતઃ ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ भा. स्कं. ७ अ. १२

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ નહિ થયલા, એટલે બ્રહ્મચારીએ સ્ત્રી સંબંધી સધળી માતોનો પણ ત્યાગ કરવો; કારણકે ઇન્દ્રિયો બહુ વેગવાળી છે, અને તે નિયમ વાળાઓના મનને પણ હરી લેછે.

બ્રહ્મચારીનું રેતસ્પલિત થવાથી તેના શરીર અને બુદ્ધિની હાનિ થાય છે. સામાન્ય રીતિએ વેદમાં મનુષ્યનું આયુષ્ય સો વર્ષનું કલ્પેલું છે; માટે આશીર્વાદ મંત્રોમાં “તમે સો શરદ્ ઋતુઓ જીવો”, એમ કહેછે. એ સો વર્ષની વયના વેદને આધારે મનુષ્યે ચાર વિભાગ પાડ્યા છે. પેહેલાં પચીશ વર્ષની પ્રથમ અવસ્થાને બ્રહ્મચર્યાવસ્થા કહે છે, બીજાં પચીશ તે ગૃહસ્થાશ્રમ, ત્રીજાં પચીશ એટલે પચાશથી પોણાસો વર્ષ સુધીનાં વયને વાનપ્રસ્થ, અને બાકી રહ્યું તે સંન્યસ્તમાં ગણાય છે. જે મનુષ્યોને આ ભોક તથા પર ભોકમાં પોતાનું કલ્યાણ કરવાની અપેક્ષા હોય, તથા સ્નાતન ધર્મની મર્યાદાને હલસંધન કરવાના પાપથી જેઓ ડરતા હોય, અથવા વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, અને પુરાણનાં વચન માન્ય રાખતા હોય, તેમણે ઉત્તરોત્તર આશ્રમને અંગીકાર કર્યાથી ઉત્તમ પદ મેળવાય છે. શાસ્ત્રે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, તથા વૈશ્ય, એ ત્રણ વર્ણની દિગ્ગં સંસાર ગણેલી છે—

ब्रह्मक्षत्रियविदूशूद्रा वर्णास्त्वाद्यास्त्रयो द्विजाः ।

निपेकार्दश्यमानान्तास्तेषां वै मन्त्रतઃ क्रियाः ॥

इति, योगी याज्ञवल्क्यः

નિપેક્ષી આરંભીને શ્મશાન પર્યન્તની સધળી ક્રિયાઓ ત્રણે વર્ણને મંત્રથી થાય છે. માત્ર શૂદ્રને નોખા ગણેલા છે. તેઓએ ફક્ત ત્રણ વર્ણની સેવા કરીનેજ પોતાનો નિર્વાહ કરવો એવી તેમની વૃત્તિ કલ્પેલી છે. તેમને શરીર સંબંધી મેદોનત વિશેષ હોવાથી વેદાદિ બગેરે અગાધ જ્ઞાનના ગ્રન્થો ભણવા ભણાવવાની મના કરેલી છે. પ્રાચીન કાળમાં આર્યોના હપર બતાવેલા ફક્ત ચારજ વર્ણ ગણાતા હતા. તેઓ આગળ દર્શાવેલા આશ્રમોમાં રહી દેશકાળ પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ યથાસ્થિત પાળતા હતા. જ્યાં સુધી તેઓ સંપૂર્ણ જ્ઞાનની સહાયતાથી મનુષ્યનું કર્તવ્ય ઓળખીને પોતાનું અર્થસ્થ જાળવી રાખ્યા, ત્યાં સુધી ઈર્ષ્યાએ તેમનામાં પગ બાધ્યો નહિ; પણ હળવે હળવે પ્રમાદ થવાથી કુસંપે તેમનામાં માર્ગ ક્યો, એટલે પ્રદેશીઓએ

તેમનું સ્વતંત્રપણું ખૂંચી લીધું. છેવટે સ્વતંત્ર ભારતવર્ષ મોગલ અને મુસલમાનોના હાથમાં ગયો. એ તો દેખીતુંજ છે કે જ્યાં સુધી દેશી સ્વતંત્ર રાજ્ય છે, ત્યાં સુધી સ્વભાષાને, સ્વધર્મને, તથા દેશી પ્રજાને હિતમ પ્રકારનું માન અને સહાયતા મળે છે. રાજ્ય ખદ્દો થવાથી રાજકીય સત્તાને લઇને, કે કાંતો સ્વાર્થથી અથવા જુલમી રાજાઓના બાયથી પણ કેટલોક ફેરફાર થવાની આવશ્યકતા હોય છે. જ્યાં સુધી ચાર વર્ણો હતા ત્યાં સુધી સંસાર સુધારાના નિયમો નિર્ભયપણે સચવાતા. માથે બય થયો એટલે દેશકાળ પ્રમાણે સ્વાભાવિક ફેરફાર થતો ગયો. ધર્મનો આગ્રહ દરેકના મનપર વિશેષ અસર કરે છે. જ્યારે તેમાં સ્વાભાવિક અડચણ આવી નડે, ત્યારે મનુષ્યોને સામાન્ય નિયમો સાચવવાને વિશેષ નિયમોની જરૂર પડે છે. પ્રથમ તાત્કાલિક કાયદો જણાય, એટલે મનુષ્યો ભવિષ્યની અડચણોને દેખતા નથી. મુસલમાનો ધર્માગ્રહી હતા; પરંતુ તેમણે ઊંચા પ્રકારની કેળવણી સંપાદન નહિ કરેલી, માટે ધર્મના સંબંધમાં તેઓએ હિંદુઓ ઉપર વિશેષ જુલમ યુગ્મ્યો છે, એવું પ્રાચીન ઇતિહાસો ઉપરથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. ધર્મ ઉપર આગ્રહ ન રાખવો, તથા પોતાના ધર્મને પૂર્વાપર સમજ્યા શિવાય તેનો અનાદર કરવો, એ વિદ્વાન પુરુષોનું આચરણ ન ગણાય; તેમ પર ધર્મની નિંદા કરીને તેને ધિક્કારવો, એ પણ શિષ્ટ પુરુષોનું લક્ષણ ન હોય. ખરો ધર્મ સમજ્યા શિવાય ઉપર ઉપરથી કલ્પિત વિચારો જોડવી પ્રાચીન વિચારોનો અનાદર કરવાથી મતભેદ થઇ જાય છે. મગજમાં ખોટું અભિમાન બંધાવાથી પોતાનો પંથ સિદ્ધ કરવાને નવાં સાધનો ખોળવાની જરૂર પડે છે. તે નવાં અન્યો અને કલ્પિત વિચારોને સાચીત કરવાને પૂર્વ અન્યોનું પ્રમાણ છાયારૂપે અંગીકાર કરવું પડે છે. આમ થવાથી મૂળ હતું તે ખોવાઇ જાય છે, અને પોતાનું કરેલું એક સમાન રીતે સધળી પ્રજાઓના અનુકરણમાં દસાવી શકાતું નથી. માહો માંદા ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થવાથી એકની જગાએ અનેક પંથ ખડા થાય છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ ભોડાનાં મન ક્ષણિક થવાથી પ્રત્યેક ઉપરથી વિશ્વાસ જતો રહે છે. માટે દરેક મનુષ્યે ખરો ધર્મ શોધી કાઢ્યા શિવાય સનાતન ધર્મની ઉપેક્ષા કદિ કરવી નહિ. સનાતન ધર્મનું અભિમાન જતું રહેવાથી જાત્યભિમાન નિર્મૂળ થાય છે; જાત્યભિમાન ગયું એટલે ગીતામાં કહેવા પ્રમાણે પ્રજાઓ વર્ણસંકર થઇ જાય છે એટલુંજ નહિ, પણ સ્વતંત્ર સુખ ખોઈ ઘણાં સંકટ ભોગવવાં પડે છે.

ઉપર પ્રમાણે આર્યોની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થવાથી તથા મુસલમાનોના જુલમથી પોતાના ધર્મનું સંરક્ષણ કરવાને આર્યોને દેશકાળને અનુસરી વિશેષ નિયમો લખાવવાની જરૂર પડી. પ્રથમ ચારજ વર્ણ હતા, તેઓને એક ખીજા સાથે ભેવા દેવા બગેરેનો જે સંબંધ હતો, તેનું રૂપક અનુક્રમે ખદ્દલાઇને જુદીજુદી લીટી ઉપર આવ્યું. તેઓ, પોતાનો સનાતન આચાર સાચવવાને, સામાન્ય ચાર વર્ણોમાંથી ભિન્ન ભિન્ન જાતિઓ બાંધીને લાંબો વ્યવહાર બંધ કરી, ફક્ત ટૂંકો વ્યવહાર ખેડવા લાગ્યા. તાત્કાલિક કાયદો જણાયો, એટલે ભવિષ્યનો વિચાર સૂઝ્યો નહિ. પ્રથમ જે થોડી એહેનતે સામાન્ય નિયમો સચવાતા હતા, તે બંધ થઇને વિશેષ નિયમની સાંકળોએ

સંકળાવાથી થોડે થોડે સનાતન આચાર સ્વાભાવિક છૂટતો ગયો, ને પરિણામે જુદાજ રૂપકમાં ખડો થયો. કેટલાક વિદ્વાનોથી તે સમજાયો; પણ ખન કે ખીજ તેવાજ સ્વાર્થોને લઈને, તેઓ તે અડચણ ખરીડવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં, અજ્ઞાનીઓને સમજાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા લાગ્યા. એક ખીજના સ્વભાવ મળતા ન આજવાથી અને બિજ બિજ વિશેષ નિયમોનું પ્રયત્ન થવાથી માંહો માંહો ઇર્ષ્યાનું પ્રયત્ન અત્યંત વધી પડ્યું; એટલે સામાન્ય ઉપદેશ ધ્યાનમાં ન લેતાં સ્વાર્થનો ઉપદેશ શ્રવણ કરવાને સૌની રૂચિ વધી. છેવટે બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ, અને સંન્યસ્ત, એ ચારે સનાતન નિયમો છૂટી ગયા એટલુંજ નહિ; પણ તે ન પાળવાથી આપણે ધર્મ વિરૂદ્ધ થયા, એ વાતનું અભિમાન તરૂંટ જતું રહ્યું. વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, તથા પુરાણો વગેરે આપણા સનાતન ગ્રંથોમાં ત્રણે વર્ણ પેહેલી વયમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવું, એવો લેખ છે. ઐહિક તથા પારલૌકિક સુખ સંપાદન કરવાનો અને ઉપલા ત્રણે આશ્રમોને સિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય પાયો બ્રહ્મચર્ય છે. એ બ્રહ્મચર્યનું લક્ષણ આપણે યથાસ્થિત જાણવું જોઈએ. ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી, બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં દાખલ થવાય છે. ઉપવીતનો અધિકાર ત્રણે વર્ણને છે. યાગવલ્ક્યે કહ્યું છે કે—

ગર્ભાષ્ટમેऽષ્ટમે વાઽન્દે બ્રાહ્મણસ્યોપનાયનમ્ ।

રાજામેઝાદશે સૈકે ત્રિશામેકે યથાકુલમ્ ॥

ઉપનીય ગુરુઃ શિષ્યં મહાવ્યાહૃતિપૂર્વકમ્ ।

વેદમધ્યાપયેદેનં શૌચાચારાંશ્ચ શિક્ષયેત્ ॥

બ્રાહ્મણને ગર્ભથી કે જન્મથી આઠ વર્ષે, ક્ષત્રીને બાર વર્ષે, અને વૈશ્યને તેર વર્ષે ઉપનયન સંસ્કાર કરવો. ઉપવીત સંસ્કાર કર્યા પછી ગુરુ શિષ્યને મહાવ્યાહૃતિ પૂર્વક વેદ જાણાવે, તથા પવિત્ર આચારો શીખવે. બ્રહ્મચારીએ વિદ્યાના અભ્યાસ માટે ગુરુકુળમાં વાસ કરવો. પોતાને ઘેર રહી વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં એને અનેક અડચણો નડે છે; માટે વિદ્યાર્થીએ ગ્રામાન્તર એટલે એક ગામથી બીજે ગામ જઈને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ કરવો; કેમકે તેનો આ અવસર સંસાર સુધારવાને કેળવણી લેવાનો છે. આ અરસામાં તન અને મનની સંપૂર્ણ કેળવણી લેવાઈ હોય, તોજ આજગણ સંપૂર્ણ સુખ ભોગવાય. આ અરસામાં જેટલી કચાશ, એટલું પરિણામે દુઃખ સમજવું. તન તથા મનને નિકટનો સંબંધ છે. શરીર કેળવાયલું હોય, તોજ મનને સારી રીતે કેળવી શકાય. એટલા માટેજ બ્રહ્મચારીએ સાવચેતીથી વિદ્યાભ્યાસ કરવો જોઈએ. આપસ્તંબ ધર્મસૂત્રના બ્રહ્મચર્ય વિધિમાં કહે છે કે—

‘અનૃત્યદર્શી, સત્રેસમાજોચાગંતા,

અજનવાદશીલઃ, સ્ત્રીભિર્યાવદર્થસંભાષી,

મૃદુઃ, શાન્તઃ, દૃઢધૃતિઃ, અક્રોધનઃ ॥ इत्यादौ.

નાય, તમાસા, વગેરે બ્રહ્મચારીએ જોવું નહિ, યજ્ઞ કે મીઠાબાનીમાં જવું નહિ, મોકલાઈમાં મન ધાલવું નહિ, સ્ત્રીઓની સાથે ખપ જોટલુંજ બોલવું, નમ્રતાથી ચાલવું, શાન્ત થવું, દદ ધીરજ રાખવી, ક્રોધ કરવો નહિ, વગેરે ગુણો તેણે શીખવા.

મનુ પણ કહેછે કે—

બ્રહ્મચર્યાદ્ બ્રાહ્મણસ્ય બ્રાહ્મણત્વં વિધીયતે ।

एवमाहुः परे लोके ब्रह्मचर्यविदो जनाः ॥

બ્રહ્મચર્ય ધર્મને જાળુનાર વિદ્વાન પુરૂષો કહેછે કે—પરલોકમાં બ્રહ્મચર્યથીજ બ્રાહ્મણનું બ્રાહ્મણપણું કહેવાય છે. વળી ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—‘**ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते**’ (બ્રહ્મચર્ય તથા અહિંસા એ કાયિક તપ કહેવાય છે).

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે—આખી જીંદગી સુધારવાની આ પેહેલી પ-ચીશી છે. તેમ તે વૃદ્ધિના સમયમાં કાચાં અંગને સંસારમાં દોરવાથી શરીર નબળું પડી જાય છે, અનેક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, વિદ્યા ભણીને વિદ્વાન થવાનું નથી, અને પશુવત્ જન્મારો ફાગટ કરી પરમેશ્વરની પણ શિક્ષાને પાત્ર થવું પડે છે. આગળ કરતાં દેશી વૈદ્યો તથા દાકતરો કેટલા બધા વધી પડ્યા છે? દરરોજ દેશી અને પ્રદેશી દવાઓ હિંદુસ્તાનમાં જથાબંધ કેટલી આવે છે? રાત્રિ દિવસ હિંદુસ્તાનનાં નાણાં પ્રદેશ પ્રત્યે ખેંચાઈ જાય છે. આમ થવાનું કારણ કાચી વયનાં છોકરાંને લગ્ન કરાવવું એજ છે. શાસ્ત્રે બ્રહ્મચર્ય પાળવાની દદ પણ યોગ્યજ દર્શાવી છે. સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘अष्टचत्वारिंशद्वर्षाणि, पादूनम्,

अर्धेन, त्रिभिर्वा द्वादशवर्षब्रह्मचर्यम्’॥

અડતાળીશ, છત્રીશ, ચોવીશ, અથવા બાર વર્ષે પણ અવશ્ય બ્રહ્મચર્ય પાળવું. પછી ગુરની આજ્ઞા લઈ સમાવર્તન કર્યા પછી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થવું.

કોઈએ ન ખાવાની વસ્તુ ખાધી કે ન્યાતના નિયમથી અવજો ચાલ્યો, તો તેને ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને કે નાત બહાર મૂકવાને, આપણે તરત તૈયાર થઈ જઈએ છીએ. સેહેજ ગુનાહને માટે શિક્ષા કરવાને આપણા મન ઉપર અસર થાય છે. પરંતુ બ્રહ્મચર્ય પાળવુંજ, એમ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા છતાં, આપણે તો તે બ્રહ્મચર્યાશ્રમની હાંસી માત્રજ કરીએ છીએ. કોટમાં જતોઈ પહેરાવી, બ્રહ્મચારીના હાથમાં પાલાશ દંડ આપો, દશ પાંચનું ટોળું કરી, ગામની ભાગોળમાં બડવાને દોડાવી, તેના મામા પાસે જાયકાવીને, વાજતે ગાજતે પાછો ઘેર લાવીએ છીએ. આ તે બ્રહ્મચર્યનો શરસ કે બીજું શું? એ સમયે ઢોલ વગડાવીને આપણે રાજ થઈએ છીએ; પણ અવશ્ય સમજવું કે પરિણામે આપણાં સઘળાં કાર્યોમાં ઢોલજ વાગવા-

નું છે. શાસ્ત્રકારે ઉપર બતાવેલી બ્રહ્મચર્યાવસ્થા એટલે વિદ્યા બજાવતી એ પચીસ વર્ષની અવસ્થા સુધી બ્રહ્મચારીએ દૃઢ થવું. સ્વપ્નમાં પણ રેતરખલિત થાય, તો બ્રહ્મચારીએ સચેત્ત સ્નાન કરી ગાયત્રીનો જપ કરવો. શાસ્ત્રકારનો આમ અભિપ્રાય છે, તેમ છતાં પચીસ વર્ષમાં તો એ ત્રણ છોકરાંના બાપ થઈ બેસે છે, તેમણે કેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તેનો વિચાર કરો ! ! !

જે અરસામાં મુજની મેખળા પહેરી, હાથમાં પાસારા દંડ લઈ, કાશી સરખા પવિત્ર તીર્થમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા જવું, તેજ અરસામાં તેનાં હિતશત્રુ માતાપિતા કાળરૂપ કૃત્તિકાની ભયંકર ચિતારૂપી શય્યામાં ઝીંકી આવે છે, અર્થાત્ જીને સ્વાધીન કરે છે. એ કેટલો અશ્વેસ ! ! ?

પશુ પક્ષ્યાદિ હલકાં પ્રાણીઓને વિશેષ જ્ઞાન નથી; તથાપિ પોતાના શરીર સંરક્ષણાર્થ સામાન્ય જ્ઞાન સંપૂર્ણ વાપરતાં આપણે તેમને પ્રત્યક્ષ દેખીએ છીએ. ભય, નિદ્રા, મૈથુન, અને આહાર, એટલો વ્યવહાર સમજાં પ્રાણીઓને છે. તે હલકાં પ્રાણીઓને માત્ર અંગજ્ઞાન છતાં, પોતાનો વ્યવહાર નિયમ પુરસ્સર આચરે છે. મનુષ્યોને વિશેષ જ્ઞાન છતાં, તેઓ પોતાના શરીર સંરક્ષણાર્થ નિયમોનો પણ અનાદર કરે છે. તેથી તેઓને સુખ થતું નથી, માત્ર દુઃખજ અવશેષ રહે છે. કદાચિત્ તેમાં ક્ષણિક સુખ અનુભવતા હશે; પરંતુ ટૂંક મુદ્દતમાં તે ક્ષણિક સુખનો પાર આવે છે એટલુંજ નહિ, પણ તે સદાને માટે હાનિરૂપ નીવડે છે. બુદ્ધિહીન બાયલાં બાળકોને જન્મ આપવો, એના કરતાં વાંઢા રહેવું સૈકડો દરજ્જે સુખરૂપ છે. આર્ય પ્રજાના અંતઃકરણમાંથી જાત્યભિમાનના અંદ્રેશ નાબુદ થતા ગયા, તેનો દૃઢ પાયો બાળસગ્નજ છે.

શાસ્ત્ર દ્વારાએ તો બાળસગ્ન સર્વથા હાનિરૂપ ઠરે છે, તો પછી તે ધર્માચરણ તો ગણાયજ નહિ; કેમકે શાસ્ત્રવિહિત આચરણને શિષ્ટ પુરૂષોએ ધર્મ માનેલો છે. શિષ્ટ પુરૂષો પણ અન્યથા આચરણ કરતા નથી; માટે શિષ્ટાચાર રૂપે પણ તે ન ગણાય; કેમકે કોઈ શિષ્ટોએ પૂર્વે તેવું નિંદ્ર આચરણ આચર્યું નથી. બ્રહ્મચર્ય પળાવ્યા શિવાય પુત્રને સાત આઠ વર્ષની અંદર સગ્ન કરાવી દીધું, એવો ઇતિહાસ કોઈ પુરાણ, ધર્મશાસ્ત્ર, કે વેદમાં નીકળે એમ છેજ નહિ.

તો આ અસદ્ માર્ગમાંથી બચવાને આપણે શા ઉપાય યોજવા તેનો પણ વિચાર કરીએ. કાળ અને રૂઢીને અનુસરીને આપણો અત્યારનો વ્યવહાર નબે છે. અનિષ્ટ રૂઢીનો એકદમ અનાદર થાય એમ કદિ બનતું નથી. કોઈ પણ વ્યસનને છોડતાં ધણી મુસીબત પડે છે. છોડતાં પોતાને અડચણો નડે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ હાયદો સમજ્યા છતાં છોડાવનાર પણ તે ટાણે તેટલા વહાલા નથી લાગતા. પ્રાચીનના કરતાં અત્યારનું બંધારણ ધણુંજ છિન્ન બિન્ન થઈ ગયું છે; એટલે એક નિયમને અવ્યાહત ગતિ મળવી ધણી દુર્લભ છે. પણ એટલાથી ઉત્સાહ રહિત થઈ કંઈ પણ આરંભ ન કરવો, એ આચાર્ય પુરૂષોનું લક્ષણ નથી; કેમકે નીતિશાસ્ત્રકાર

કહે છે કે—

“પ્રારમ્ભ્યતે ન સ્વલુ વિગ્રમયેન નીચૈઃ ।

પ્રારમ્ભ્ય વિગ્રવિહતા વિરમંતિ મધ્યાઃ ॥

વિગ્રૈઃ પુનઃ પુનરપિ પ્રતિહન્યમાનાઃ ।

પ્રારમ્ભમુક્તમજના ન પરિત્યજન્તિ ॥ इत्यादि.

એ નિયમ પ્રમાણે મંડ્યા રહીશું, તો આપણી પ્રાચીન સ્થિતિને ઝટ મેળવી શકીશું. હલોગ કરવાથી કંઈ પણ અપ્રાપ્ય નથી. હાલ સંસાર સુધારવા ઉપર કેટલાએકનું ભક્ષ લાગ્યું છે. હામ હામ સુધારો થવાને સભાઓ એકઠી થતી આપણા જોવામાં અને સાંભળવામાં આવે છે. સુધારો કરવાને હમણાંની પદ્ધતિના નવા વિદ્વાનોનો હત્સાહ વિશેષ છે. એ બધું ખરું, પણ ‘સુધારો’ એ શબ્દ સાંભળતાંજ પ્રાચીન પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવાનું અભિમાન ધરાવનારા મારા ઘણા બ્રાતૃઓ, જેમ તૈલંગ બિશ્નુક બ્રાહ્મણો અડદીઆ જોવાથી બડકે છે, તેમ બડકી ઊઠે છે. આમ થવાનાં કારણો શોધવાનો આ અવકાશ નથી, તોપણ મારે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે ‘સુધારો’ એ શબ્દનો અભિધેય અર્થ કંઈ બડકવા જેવો નથી. પણ સુધારકોની ખામીઓને લઈનેજ તેઓની બ્રાન્તિનું નિવારણ થવું મુશ્કેલ છે. હાલના સુધારકો આપણી સંસાર સુધારણામાં હળુ કંઈજ સુધારો કરી શક્યા નથી. તેમ હમે પ્રાચીન પદ્ધતિનું અનુકરણ કરીએ છીએ, એમ અભિમાન ધરાવનારા પણ પોતાની સીધી લીટી ખૂટીને કેટલા બધા આડા ગયા છે, તે નીચેના સુજંગી ઉપરથી જણાઈ આવશે.

સુજંગીહંદ.

હતા હિંદમાં પૂર્વ કાળે પ્રચારો, ટળી તેહને હાલ પેઠા હજારો;
જીનાને જપું, વા નવા પાળનારો? સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૧
અનાદિ હતા તે જીઓ વર્ણુ ચારે, વધીને થયા કેટલા તે અત્યારે?
નથી ધર્મ કે પંથનો એક આરો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૨
વડી એક ભાષા બધે જે વદાતી, ગઈ હિંદથી જર્મનીમાં તણાતી;
સંલા સંપના વ્યર્થ છે સૌ વિચારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૩
હતા આશ્રમે એકથી એક ભારે, નથી તે જણાતા હવે કોય ઠારે;
પછી આર્ય કે નાર્યના ક્યાં ઉચારો? સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૪
વિધિ નીમથી જે વિચાહો રચાતા, ગુણે ગુણ બેળી કરારો કરાતા;
હવે તો ગયા પોડશે સંસકારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૫
બધા બ્રાહ્મણોની હતી એકજનતી, લખી વાત જે વેદમાં તે મનાતી;
ઋષિનું કહ્યું કે નથી રાખનારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો? ૬

તરૂં વર્ણની દ્વિજ સંઘા ગણાતી, ક્રમે એકની એક કન્યા વરાતી;
 બધો ધૂળધાણી ગણ્યો તેહ ધારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૭
 વિપત્તિ વડી વાડબો વેઠી લેતા, શીખી શાસનો અન્યને શીખ દેતા;
 નથી અક્ષરોને લખી લેખનારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૮
 વિના પુસ્તકે પાઠ મુખે પઢાતો, ખટે શાસ્ત્રનો સંધ જીભે જણાતો;
 છતે ટીપણે ક્યાં તિથિ જાણનારો? સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૯
 પડેલા કણોને સુખે વીણી ખાતા, નહિ નોકરી કે નીચું કૃત્ય ચા'તા;
 રહી ચાકરી કે ભુંડો બીખવારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૦
 ખરા ક્ષત્રિયો તે રણે જૂજતા'તા, શૂરા શત્રુને પૂંખલે પૂંખતા'તા;
 જડે શું હવે લાકડી ઝાલનારો? સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૧
 વધુ વિત્તવાળા કૃષિકાર વેસ્યો, જુઓ ઝેર ખાવા નથી ઘેર પૈસો;
 ઘસ્યા દૂર દેશે રૂડા રોજગારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૨
 તદા જે હતા આર્યના પે'રવેશો, ગયા તે થયા ચિત્ર વિચિત્ર વેશો;
 પડે હિંદુને ઝોળખ્યાનો કુટારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૩
 વનિતા હતી જે વડા વૃત્તવાળી, પતિ પત્નીના ધર્મને જાણનારી;
 હવે તેમની આ સ્થિતિને વિચારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૪
 દુખે જે દુખી ને સુખે સુખકારી, રહી આજ તે કાળજાં કારનારી;
 ઘટયા દંપતી ને વધ્યા જૂજ યારો; સુધારો થયો કે હશે આ કુધારો ? ૧૫

ઉપરના ભુલંગી ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આપણે પ્રાચીન વર્તન પ્રમાણે અનુવર્તતા નથી. આપણું હમણાંનું વર્તન કંઈ વિલક્ષણ રીતનું છે. તેમાં સુધારો કરીને આપણી મૂળ સ્થિતિ ઉપર આવવું, એ આર્ય સ્ત્રીપુરુષોનું આવશ્યક કર્તવ્ય છે. 'બાળલગ્ન'થી આપણને જે પરાવર્તિ કટ ભોગવવાં પડ્યાં છે અને પડે છે, તેને નાબુદ કરવાને પ્રથમ આપણો સ્ત્રીવર્ગ સુધારવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓ કેળવણી હોય, તોજ પુરુષો સંસાર સુધારણામાં ફાવી શકે છે. પ્રત્યેક આચરણ આચરવાથી ફાયદો કેટલો છે અને નુકશાન કેટલું છે? તેનો અનુભવ કરવાને બુદ્ધિને જેટલા સંસ્કાર જોઈએ, તેટલા સંસ્કાર આપણી સ્ત્રીઓને હજી મળતા નથી. જે હાલ સ્ત્રી વર્ગને કેળવણી અપાય છે, તે જેવી જોઈએ તેવી ઢાળમાં નથી. સ્ત્રીઓને જાયા પ્રકારની કેળવણીની જરૂર છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેની સાથે ધર્મના સંસ્કાર થવાની ઘણીજ અગત્ય છે. જ્યાં સુધી બાળકોની માતાઓ સુધરી નથી, ત્યાંસુધી બાળકો કદિ સુધરવાનાં નથી. નાની વયમાં બાળકોને પરણાવવાથી, ખાસ કરી છોકરીઓને કેટલું કષ્ટ ભોગવવું પડે છે? તેનો આબેહૂબ ચિતાર માતાઓના હૃદયમાં ખડો થાય, તો તે કદિ તેમ કરવાને પગલું જરૂર નહિ. નીચેનું ઘોળ તથા ઢોરી વાંચવાથી કંઈક તેમના મનપર અસર થશે ખરી તેમ ધારીને તે હું નીચે ટાંગું છું.

ઘોળ.

ઔધવળ સંદેશો કહેજો શામને (એ રાગ).

ભારતવાસી ભામિનીનો ભવ બાળવા,
 નાની વયમાં નરનો કરવા કાળજે;
 દેશ દુખાવવા કારણ કળિયુગ લાવિયો,
 ખૂરો જે આ બાળલગ્નનો ચાલજો. ભારતવાં ૧

લાડ કરંતી લાડકડી જે ઊછરે,
 મીઠું બોલે માતા રાજ થાય જો;
 નીવિબંધન નાનકડી નથી જાણતી,
 દુધને દાંતે દીકરીઓ રંડાયજો. ભારતવાં ૨

નાની વયમાં લા'વ લેવાનો આદરી,
 માનનીઓ બહુ માંડવે મંગલ ગાય જો;
 'કર થયો' પછી એમ કહીને ફૂટતી,
 વણ અગ્નિએ લાગે જ્યારે લાલ્લ જો. ભારતવાં ૩

આખી ઉમ્મર હોળી હિંએ ધીખતી,
 શાણી પુત્રી શઘડી સમ પેખાયજો;
 વરની સમજણ આવે તો વિધવા હવી,
 માત પિતા પછી પૂરણ મન પરતાયજો. ભારતવાં ૪

ખૂજ વિનાના બાળક સાથે બાપડી,
 પાંચ વરસમાં પરણી નાની બાળજો;
 સાત વરસના વરને ઓરી નીકળ્યાં,
 ઓચિંતાનો આવી પહોંચ્યો કાળજો. ભારતવાં ૫

સરખી વયની સખીઓને જતી સાસરે,
 વિધ વિધના ધરી શોભીતા શબ્દગારજો;
 નજરે નિરખી નાનકડી વિધવા પછી,
 આંખે પાડે અઢકળ આંસુ ધારજો. ભારતવાં ૬

હારી.

બડો બાળલગ્ન બળાપો.—ટેક.

હિંદુજનોતું હિત હરવાને, દેવાને દુઃખ અમાપો (હરિં ૨)

લાલ્લ ઊઠી એ લા'વ લેવામાં, કમ્મે લખેલો કહાપો,

વડા વેઠવાને અદાપો.

બડો બાળલગ્ન ૧

દુખ દરિયે આ દેશ દુખાવ્યો, જૂઠા જપાવી જાપો, (હરિં ૨)

જહામી વનિતાઓ વાંઝણી કીધી, રૂડીને દીધો રંકાપો,

નજર એ જમનોજ બાપો,

બડો બાળલગ્ન ૨

નૂર વિનાના નર કરી નાખ્યા; નારીના નિત્ય આલાપો; (હરિ૦ ૨)

બળહીણુ આપડાં બાળક દીશે, ખોટી અખરખની ખાપો;

અરે હાય ! પ્રગટયાં શું પાપો ?

બડો બાળલગ્ન૦ ૩

વિદ્યા વીર્યને વિત્ત ગયું હવે, ચૂક્યા ચતુરાઈ ચાપો; (હરિ૦ ૨)

બૂજ વિનાના બાવલાં સરખા ધટ્યા પુરૂષના પ્રતાપો,

વધ્યા ખુબ વ્યાધિ ખરાપો;

બડો બાળલગ્ન૦ ૪

કરુણાસિંધુને કહું કરનેડી, કષ્ટ કુડાં હવે કાપો, (હરિ૦ ૨)

દુષ્ટ ચાલને દૂર કરીને, સાને સુખુદ્ધિ આપો,

કરો સર્વ પાપની માફા;

બડો બાળલગ્ન૦ ૫

વ્યવહાર રૂપી રથને આ ભવમાં ખેડવાને તેનાં સ્ત્રીપુરૂષરૂપી ચક્રો સ-
માન અને દૃઢ બેઠાંજો. દુર્ભાગ મનનાં સ્ત્રીપુરૂષો સંસારજન્ય કલેશ સદન કરવાને
કે તેને નિર્મૂળ કરવાને નાલાયક છે. શરીર તથા મનની અપૂર્ણતા દુર્લભ મનુષ્ય
દેહને કલંક લગાડેછે. માટે મારી વહાલી બેહેનો તથા આમ જાતૃઓને મારી વિનં-
તિ છે કે પ્રત્યેક વર્ણાન્તર ગત ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિલાએ પાતપોતાની જ્ઞાતિમાં એક
એવો સામાન્ય ઠરાવ કરવો બેઠાંજો કે—“સોળ વર્ષ કરતાં નીચી વયના છોકરાનું
લગ્ન ન કરવું; અને કન્યા વર કરતાં પાંચ વર્ષ નાની હોવી બેઠાંજો.” એ નિયમ
જો કોઈ આજુસમજથી તોડે, તો તેને જ્ઞાતિલા આજેવાનોએ અમુક દંડ કરવો કે
જ્ઞાતિ બહાર કરવો. આમ સામાન્ય નિયમ થાય, તો ‘બાળલગ્નના’ દુષ્ટ રિવાજથી
આપણને જે કષ્ટો ભોગવવાં પડેછે, તે દૂર થશે એટલુંજ નહિ; પરંતુ આપણા વિ-
વાદ પણ શાસ્ત્રીય ગણાશે, આપણો આ લોક તથા પરલોક બેઉ સુધરશે. પરબ્રહ્મ
પરમાત્માને હું ખરા અન્તઃકરણથી સ્તવન કરુંછું કે—હે પ્રભો ! મારા આર્ય જ્ઞા-
તૃઓ તથા આર્ય ભગિનીઓની ખુદ્ધિમાં તું એવી પ્રેરણા કર, કે તેઓ આ બાળલ-
ગ્નરૂપી દુષ્ટ શત્રુને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢી પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ફેંકી દે.

તથાસ્તુ.

આખખો.

હવે જો હિંદુ યારો, બાંધો હિન્મતનાં હથિયારો.

બાળલગ્ન ખૂરા શત્રુએ દેશને ઝાઘ લગાડ્યો,

કુમળાં બાળક કરડી ખાધાં, વંશ બધો વણસાડ્યો; હવે જો હિં ૧

ક્ષમા રૂપી લો ખર્જ હાથમાં, ધરો ધીરજની ઢાલો,

સંપનાં બકતર સર્વે પે’રી, લઢવા માટે ચાલો; હવે જો હિં ૨

ભારતની ચારે બાજુએ દુષ્ટે દવ લગાડ્યો,

અધવચરો છે હિંદ આગમાં, દયા લાવી કોઈ કાઢો; હવે જો હિં ૩

રૂડા તર્કના તીર કરો જે, ચઢે ચતુરાઈ ચાપો,

સુખુદ્ધિના રથમાં બેસી, કુખુદ્ધિ શત્રુને કાપો; હવે જો હિં ૪

ત્રણે પાસ તોફાની દરિયો, ઉત્તરમાં હિમાળો,
 બડ ભારતમાં ક્યાંથી પેઠો કાળો કૃત્ય કરનારો; હવે ઓ હિં ૫
 બળિયાથી, પણ બહુ બળિયો છે, પૂરણ રોગ એ પાકો,
 ઓરી અછબડા એથી હલકા, કોમળીઆનો કાકો; હવે ઓ હિં ૬
 અન્યરોગ ઓપધથી મટશે, નથી એહ મટનારો,
 બેલડીએ બાઝી ધાશે તો, હોકારે હઠનારો; હવે ઓ હિં ૭

સમાપ્ત.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફિસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો પચીશ કે તેથી વધારે રૂપિયાની કિંમતના રોકડેથી સામટાં લેનારને સંકડે વીશ ટકા પ્રમાણે કમિશન આપવામાં આવશે. દશથી પચીશ રૂપિયા સુધીની કિંમતનાં પુસ્તકો લેનારને માત્ર દશ ટકા પ્રમાણે કમિશન મળશે. એ ઉપરાંત તેમની પાસે ટપાલ ખર્ચ પણ લેવામાં નહિ આવે. દશથી ઓછી કિંમતનાં પુસ્તકો લેનારને કંઈ પણ કમિશન મળશે નહિ; અને તેને ટપાલ ખર્ચ પણ આપવો પડશે.

પરંતુ બીજાં ગ્રંથકાર અથવા પ્રસિદ્ધ કરનાર પાસેથી સોસાયટીએ પોતાની ઓફિસમાં આડતથી વેચવા રાખેલાં પુસ્તકો પર કમિશન કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ આપવામાં નહિ આવે.

ટપાલ મારફત મોકલાવેલાં પુસ્તકો ગેરવક્લે પડે અથવા તેને કંઈ બીજું જોખમ લાગે તો તે મંગાવનારને શીર છે. દરેક પાકિટ પોસ્ટ ઓફિસમાં પહોંચ્યાબાદની પહોંચ દાખલ અરઘા આનાની ટિકિટપર પોસ્ટ ઓફિસની છાપ લેવામાં આવે છે. પુસ્તકો મંગાવનારે એ પહોંચતો અરઘા આનો વધારે મોકલવો.

પૂરેપૂરાં નાણાં પ્રથમથી મળ્યા વગર પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે નહિ. પોસ્ટની ટિકિટો, વગેરેનું જોખમ પહોંચતાં સુધી મોકલનારને શીર છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે રૂપિયે અરઘા આનો વટાવતો વધારે મોકલવો.

નોટ પેડ પત્ર લેવામાં નહિ આવે.

વેચેલું પુસ્તક પાછું લેવામાં નહિ આવે.

મનિ ઓર્ડરો, ટિકિટો, અને કામકાજના કાગળ—‘આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ’—એ શીરનામે મોકલવાં.

સૂચના—અરઘા આનાની પોસ્ટની ટિકિટ મોકલનારને આ યાદી મફત મોકલવામાં આવશે.
અમદાવાદ, ગુ. વ. સોસાયટીની ઓફિસ.) Jagjivan B. Kapadia,
તા. ૧૫ મી આગસ્ટ, ૧૮૮૯.) આસિ. સેક્રેટરી, ગુ. વ. સોસાયટી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તક.

અંક. પુસ્તકનું નામ.	ગ્રંથકર્તા અથવા પ્રસિદ્ધકર્તા.	કિંમત.	પોસ્ટેજ.
૧ અકબરચરિત્ર.	મહીપતરામ રૂપરામ.	૩.	૩.
૨ અંગઉધારનો ઝગડો.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦.૧૧	૦.૧૧
૩ મહાન આલક્રેડનું ચરિત્ર.	યુનીલાલ બાપુજી મોદી.	૦.૧	૦.૧
૪ ઉત્સર્ગમાળા.	શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળિદાસ.	૦.૧૧	૦.૧૧

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓશીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૫ કથનાવળી.	શાહ મગનલાલ વખતચંદ.	૦૧	૦)~
૬ કવિતાવિલાસ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧૧	૦)~૧૧
૭ કન્યાશરણાવળી.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧૨	૦)~
૮ કન્યાઓની અછત.	મયારામ શંભુનાથ.	૦૧૩	૦)~૧૧
૯ કિમિયાગરચરિત્ર.	એક વિદ્વાન.	૦૧	૦)~
૧૦ કેશી વસ્તુનું વર્ણન.	વિકૃલદાસ ધનજીભાઈ.	૦૧~	૦)~
૧૧ કેળવણી.	મુલાખીદાસ ગંગાદાસ.	૧	૦)~
૧૨ ખેતીવાડીના સુધારા વિષે નિબંધ.	ખાપાલાલ ભાઈશંકર ભટ.	૦૧૧	૦)~૧૧
૧૩ ગૂજરાતી ભાષાનો ઇતિહાસ.	શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળીદાસ.	૦૧	૦)~
૧૪ ગૂજરાતના ભીખારીઓ.	વિકૃલદાસ ધનજીભાઈ.	૦૧	૦)~
૧૫ ગૂજરાતનો ઉત્કર્ષ થવાનાં સાધન વિષે નિબંધ.	વિકૃલદાસ ધનજીભાઈ.	૦૧૧	૦)~
૧૬ જમણુવાર વિષે નિબંધ.	મોહનલાલ કલ્યાણજી.	૦૧૧	૦)~
૧૭ જનદવાસ્થળી.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦)૦૧૧	૦)૦૧૧
૧૮ તાર્કિક બોધ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧	૦)~
૧૯ દુકાળ વિષે નિબંધ.	એદલજી જમશેદજી ખોરી.	૦૧~	૦)~૧૧
૨૦ દેવચંદ્રેષુ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧	૦)~
૨૧ નારીશિક્ષા ભાગ ૧ લો.	કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ.	૦૧૩	૦)~
૨૨ એજ ભાગ ૨ જો.	”	૦૧~	૦)~૧૧
૨૩ નીતિમંદિર.	બળવંતરામ મહાદેવરામ.	૦૧૧	૦)~૧૧
૨૪ પ્રાણીવર્ણન ભાગ ૧લો.	”	૦૧૧	૦)~૧૧
૨૫ એજન ભાગ ૨ જો.	”	૦૧૧	૦)~૧૧
૨૬ એજન ભાગ ૩ જો.	”	૦૧૧	૦)~૧૧
૨૭ એજન ભાગ ૧-૨-૩ ભેગા.	”	૧૧૧	૦)~૧૧
૨૮ પુનર્વિવાહ પ્રબંધ.	”	૦૧~	૦)~
૨૯ કાર્પસવિરહ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦)~	૦)૦૧૧
૩૦ ફ્રાન્સ દેશમાંહેલી રાજ્યની ઉચ્ચ- લપાથલનો ઇતિહાસ.	ચુનીલાલ આપુજી મોદી.	૦૧૧	૦)~૧૧
૩૧ બાળવિવાહ નિબંધ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧	૦)~
૩૨ ભિક્ષુક વિષે નિબંધ.	મોરેશ્વર ગોપાળ દેશમુખ.	૦૧૧	૦)~
૩૩ ભૂત નિબંધ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧૨	૦)~
૩૪ માતૃપિતાની સ્તુતિ.	”	૦)૦૧	૦)૦૧૧
૩૫ મિથ્યાભિમાન નાટક.	”	૦૧૨	૦)~૧૧
૩૬ રાજવિદ્યાભ્યાસ.	”	૦)~	૦)૦૧૧
૩૭ વિક્ટોરિયા મહારાણીજીના ઇંદ.	”	૦)૦૧	૦)૦૧૧
૩૮ લક્ષ્મી નાટક.	”	૦)~	૦)~
૩૯ વચનવિવેકઆવળી.	”	૦)૦૧૧	૦)૦૧૧
૪૦ વિદ્યાબોધ.	”	૦૧	૦)~

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૪૧ વણીસંહાર નાટક.	બળવંતરામ મહાદેવરામ મેહેતા.	૦૧૧	૦)~૧૧
૪૨ વનસ્પતિશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો.	"	૦૧૧~	૦)~૧૧
૪૩ શામળસતશાઈ.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦)~૧૧	૦)~
૪૪ મંપલક્ષ્મીસંવાદ.	"	૦)~	૦)~૦૧૧
૪૫ સ્ત્રીસંભાષણ.	"	૦)~૧૧	૦)~૦૧૧
૪૬ સ્ત્રીનીતિવર્ધ.	વિકૃલદાસ ધનજીભાઈ.	૦૧૧	૦)~૧૧
૪૭ સેવિંગબેંકની અગત્ય.	મયારામ શંભુનાથ.	૦૧~	૦)~
૪૮ સીતા અને દમયંતીનાં આખ્યાન.	પુરાણી નાગેશ્વર જોષીરામ.	૦)~૧૧	૦)~
૪૯ રથાનિક સ્વરાજ્ય.	કેશવલાલ મોતીલાલ.	૦૧૧	૦)~૧૧
૫૦ સત્સંગવિષે નિબંધ.	મણિશંકર પ્રભુરામ પંડિત.	૦)~૧૧	૦)~
૫૧ હુન્નરખાનની ચર્ચા.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦)~	૦)~૦૧૧
૫૨ નીતિ નિબંધ.	"	૦૧~	૦)~૧૧
૫૩ ગરબાવળી ભાગ ૧ લો.	"	૦)~	૦)~૦૧૧
૫૪ બુદ્ધિપ્રકાશ. પુ. ૨-૩-૪ દરેકના.		૧)	૦)~૧૧
૫૫ એજન. પુ. ૧૧ મું.		૧)~	૦)~

બુદ્ધિપ્રકાશ.

મોટાં ૨૪ પૃષ્ઠનું આ માસિક ચોપાનિયું ગૃ. વ. સોસાયટી તરફથી દર માસે પ્રગટ થાય છે. એમાં વિદ્યા, હુન્નર, નીતિ, સાંસારિક સુધારો, વગેરે ઉપયોગી અને મનોરંજક ગદ્યપદ્ય-ત્મક વિષયોપર બૃદ્ધા બૃદ્ધા લખનાર તરફથી લખાણ આવે છે. વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી રૂ. ૧-૮-૦.

દશ કે વધારે નકલ લેનારને સેકડે દશ ટકા પ્રમાણે કમિશન આપવામાં આવે છે. પત્રવ્યવહાર 'બુદ્ધિપ્રકાશના મેનેજર' ના નામથી કરવો.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફીસમાં બીજા

પ્રસિદ્ધ કરનારનાં વેચાતાં પુસ્તકો.

૧ આર્યોત્કર્ષ તથા વિક્રમોદય.	હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.	૦૧૧~	૦)~૧૧
૨ શામળકૃત અંગદવિષ્ટી.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૧~	૦)~
૩ આર્યતરણોની હાતીનાં કારણો.	ધમ્મજાલાલ પરમાનંદ મુનશી.	૦૧~	૦)~
૪ ઉછાંછલી શીરીનનો લાટકવાયો			
મીનોચહેર.	નરીમન હોરમજીદીયાર દાકતર.	૦૧૧	૦)~
૫ ઉદ્યોગથી થતાં લાભ અને આ-			
જસથી થતી હાની.	નગીનદાસ પુરષોત્તમદાસ સંગવી.	૦૧	૦)~
૬ પ્રેમાનંદકૃત ઋષ્યશૃંગાખ્યાન.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૧~	૦)~

૭ કૃષ્ણવિરહ, મિ. કરસનદાસ મૂળજીના સ્વર્ગવાસનું વર્ણન. ભવાનીશંકર નરસિંદરામ.	૦૧	૦)૮
૮ કૃષિવિવેચન. મહાનંદ ભાઈશંકર ભટ.	૦૮	૦)૮
૯ કચ્છી શબ્દાવળી. પરભુદાસ રણછોડજી.	૦૧૧	૦)૮
૧૦ કોલ્ડબેકનો ગુજરાતી તરજુમો જેહાંગીરજી એજનજી કરાણી.	૧૧	૦)૮
૧૧ ખોરદેહ અવસ્થા. કાવશજી એદલજી કાંગા.	૨૧	૦)૩૧૧
૧૨ ગુલીવરની મુસાફરીઓ. ફરહુનજી એજનજી મર્ઝ્યાન.	૩૧	૦૧૧૧
૧૩ ગોળલાકડાંના ગજદોરીના દિસાખની ચોપડી. થેલાભાઈ લીલાધર.	૦૧૧	૦)૮
૧૪ ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ.	૧૧	૦)૮
૧૫ ગુજરાતી શબ્દાર્થ કોષ. શાહ મોતીલાલ મનમુખરામ.	૦૧૧	૦)૮
૧૬ ઘરસત્તા મહાલક્ષ્મી.	૦૧૧	૦)૮
૧૭ જ્યુબિલી સંવત્સર. વિકુલદાસ ધનજીભાઈ	૪)	૦)૮
૧૮ જનરમુજ વાર્તા સંગ્રહ. ભા.૨ રૂસ્તમ દરની.	૧)	૦)૮
૧૯ જાતમેહેનત. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રવાડી.	૩)	૦૧૦૧
૨૦ દુકાળ વિષે નિબંધ. જેસંગ ત્રીકમ.	૧૧	૦)૩૧૧
૨૧ દૃષ્ટાંતચિંતામણી. શેઠ વલ્લભ પોપટ.	૦૧૮	૦)૮
૨૨ દયારામકૃત કવિતા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ, વ.	૦૮	૦)૮
૨૩ શિવદાસકૃત દ્રોપદી સ્વયંવર તથા એકાદશી મહિમા.	૦૮	૦)૮
૨૪ ધીરાભક્તની કવિતા.	૦૮	૦)૮
૨૫ એજન પરચુરણ કવિતા.	૦૮	૦)૮
૨૬ નરસિંહ મહેતાનાં પદ.	૦૮	૦)૮
૨૭ નસીબહાપણની સરસાદ. લીલાધર કૃષ્ણારામ દ્વિવેદી.	૦૧	૦)૮
૨૮ શામળકૃત નંદ્યત્રીશી. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ, વ.	૦૮	૦૮
૨૯ નાડીમાન. કૃષ્ણલાલ ગોવિંદરામ દેવાશ્રયી.	૧	૦)૮
૩૦ નર્મદવિરહ. કાશીશંકર મૂળશંકર દવે.	૦૮	૦)૮
૩૧ પાલ્લીપ્રકાશભા.૧થી૫ સુધી. બલ્લમનજી એહેરાજી પટેલ. (દરેકના)	૧)	૦)૩૧૧
૩૨ પવિત્ર પ્રમદા. ગીરજાશંકર કાશીરામ.	૦૮	૦)૮
૩૩ પૈસા કેમ કમાવા ? વિકુલદાસ ધનજીભાઈ.	૧)	૦)૮
૩૪ પ્રમદા અથવા સદ્ગુણી વહુ. મદનલાલ લલુભાઈ મુનસીફ.	૦૧	૦)૮
૩૫ બાલકેળવણી રીતિ. કિશનલાલ ગોવિંદરામ દેવાશ્રયી.	૦૧૩	૦)૮
૩૬ બાલરોગચિકિત્સા. રૂઢનાથ વિનાયક.	૧)	૦)૩૧૧
૩૭ બાળલક્ષ વિષે નિબંધ. ગણપતરામ રાજરામ.	૦)૦૧૧	૦)૦૧૧
૩૮ પ્રેમાનંદકૃત ભાગવત દશમસ્કંધ. નગીનદાસ ડાહ્યાભાઈ.	૭)	૦૧૮
૩૯ ભોજસુખોદરત્નમાળા. બળદેવ કૃષ્ણારામ.	૧૧	૦)૮
૪૦ મનોવિકાર અને આશાનિરાશા. ગણપતરામ રાજરામ.	૦૧	૦)૮
૪૧ માખાપ તેવું બોકરું. વિકુલરાય ગોરધનપ્રસાદ.	૦૧૧	૦)૮

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓશીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૪૨ ભગવદ્ગીતા અને ઈશ, કેન,	અળદેવ કૃષ્ણારામ.	૫)	૦૮
અંતરેય, તથા મુણ્ડકોપનિષદ.	ધેલાભઈ લીલાધર.	૦)૦૧	૦)૦૧
૪૩ મહાદેવ મહિમા અને શિવસ્તુતિ	ખીમજી પ્રેમજી.	૦)૮	૦)૮
૪૪ રાણપુરની મુકતેસર લકીકત.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૮	૦)૮
૪૫ પ્રેમાનંદકૃત રણુચર.			
૪૬ દયારામકૃત રાસપંચાધ્યાયી			
અને હરિભક્ત ચંદ્રિકા.		૦૮	૦)૮
૪૭ પ્રેમાનંદકૃત લક્ષ્મણા લ.			
રાણુ અને દાણુ લીલા.		૦૮	૦)૮
૪૮ લોકપ્રિય ગાયનરસભા. ૧-૨	ધેલાભઈ લીલાધર, વ૦ (દરેકનાં)	૦)૮	૦)૮
૪૯ વનરાજ્યાવડાના ગાયનરૂપીઓપેરા.	છગનલાલ ભાઈશંકર પંજા.	૦૮	૦)૮
૫૦ પ્રેમાનંદકૃત વામન કથા તથા નર-			
સિંહ મેહેતાની હુંડી.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૮	૦)૮
૫૧ વ્યવહારોપયોગી નિબંધ સંગ્રહ.	મહેતા, વ્યાસ, આરોટ.	૦૧	૦)૦૧
૫૨ વૈદ્યજીવન.	પ્રાણલાલ અળદેવજી.	૧)	૦)૦૧
૫૩ નૃસિંહ મેહેતાકૃત સુરતસંગ્રામ.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૮	૦)૮
૫૪ સાર્વજનિક આરોગ્ય.	અળવંતરામ મહાદેવરામ.	૦૧	૦)૦૧
૫૫ વીરાધીરાની વાર્તા.	દેવશંકર ઉદેરામ.	૧)	૦)૦૧
૫૬ સમશતી ભાલજીકૃત.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વ૦	૦૮	૦)૮
૫૭ ભાગવત સમસરક્રંધ (પ્રેમાનંદકૃત)		૦૮	૩)૮
૫૮ સુખોદચંદ્રિકા પ્રથમદર્શન.	શ્રી કૃષ્ણશર્મા.	૦૧	૦)૦૧
૫૯ સ્વાધ્યાય.	ગીરજનશંકર કાશીરામ.	૧	૦)૦૧
૬૦ સુખોદસંગ્રહ.	કલ્પાનજી ધર્મશી.	૦૧૧	૦)૮
૬૧ પ્રેમાનંદકૃત હારમાળા.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ, વિગેરે.	૦૮	૦)૮
૬૨ રત્નેશ્વરકૃત સ્વાર્ગારોહણ.		૦૮	૦)૮
૬૩ કાલિદાસકૃત સીતારવચંચર.		૦૮	૦)૮
૬૪ આત્મબોધ.	કચ્છલાલ પરમાનંદ મુનશી.	૦૮	૦)૮
૬૫ દેશીરાજ્ય અને મનુસ્મૃતિમાં-			
નો રાજનીતિસાર.		૦૧	૦)૦૧
૬૬ કરસનદાસ અને તત્સંબંધીમાં			
વિચાર.		૦૮	૦)૦૮
૬૭ કાર્પસજીવનચરિત્ર.	વિ. વા. મં.	૦૧૧	૦)૦૧
૬૮ અસ્તોદય તથા નળદમયંતી.	મનમુખરામ સૂર્યરામ.	૦૧	૦)૦૧
૬૯ ગુજરાતી વિચારસાગર.		૧૧	૦)૮
૭૦ બ્રહ્મઆરાધન	વાલજી લક્ષ્મીરામ દવે.	૦૧	૦)૮
૭૧ ફોજદારી ફેસલા.	મણીભાઈ જશભાઈ.	૧	૦)૮
૭૨ જયકુમારી વિજયનાટક.	રણછોડભાઈ ઉદયરામ.	૦૧૧	૦)૮
૭૩ લલિતાદુઃખદર્શક.		૦)૦૧	૦)૦૧

ગુજરાત વનાકુલર સોસાયટીની ઓશીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૭૪ નળદમયંતી નાટક.	રણછોડભાઈ ઉદયરામ.	૦૧	૦)૧૧
૭૫ લઘુસિદ્ધાંતકૌમુદી ગુજરાતી ટીકા સહિત.	"	૫)	૦૧
૭૬ હરિશ્ચંદ્ર નાટક.	"	૦૧૧	૦)૧૧
૭૭ મૃદાલશા અને ઋતુધ્વજ.	"	૦૧	૦)૧૧
૭૮ અર્થોદય.	"	૦૧	૦)૧૧
૭૯ પંચદશીપ્રકરણ ટીકા સહિત.	પંડિત શ્રીપીતાંબર.	૦૧૧	૦)૧
૮૦ એજ પ્રકરણ પ્રથમ તથા પાંચમું.	"	૧)	૦)૧૧
૮૧ ઇશાવેદોપનિષદ.	"	૪)	૦૧
૮૨ યોગવાસિષ્ઠ.	ભવજી દાદાજી.	૦૧૧	૦)૧૧
૮૩ પંચદશી (મૂળ)	"	૦૧	૦)૧૧
૮૪ મુંદરવિલાસ, જ્ઞાનસમુદ્ર. અને સુંદરકાવ્ય, ટીકા સહિત.	પંડિત શ્રીપીતાંબર.	૩)	૦૧
૮૫ એજન (લલકા કાગળ).	"	૨૧	૦૧
૮૬ વેદાંતપદાર્થ મંજૂષા.	"	૪)	૦૧
૮૭ અષ્ટાવક્રગીતા	"	૧)	૦)૧૧
૮૮ વિચારસાગર.	"	૩૧	૦૦૧
૮૯ એજન ઉચ્ચા.	"	૪૧	૦૧
૯૦ ૧૦૦૦ વર્ષનું પંચાંગ.	દાઉદભાઈ શરીફભાઈ.	૧	૦)૧
૯૧ શ્રીઆળખોધ.	પંડિત શ્રીપીતાંબર.	૦૧	૦)૧૧
૯૨ વનિતાવિયોગ.	રૂપશંકર ગંગાશંકર.	૧	૦)૧
૯૩ વેદમખંડન ગ્રંથ.	"	૦)૧	૦)૧
૯૪ આર્યદેશજનતા.	પાનાચંદ આણંદજી.	૦૧૧	૦)૧૧
૯૫ મલ્હારવિરહ શતક.	ગોરધનદાસ લક્ષ્મીદાસ.	૦)૧	૦)૧
૯૬ દરજીની ચરણ.	ક. દ. ડા.	૦)૦૧	૦)૦૧
૯૭ શ્રવણાખ્યાન.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૧)	૦)૧૧
૯૮ માંગળિકગીતાવળી.	કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧	૦)૧
૯૯ વેનચરિત્ર.	"	૧)	૦)૧૧
૧૦૦ કાવ્યસુધા.	રણછોડ ગણુરામ.	૧૧૧	૦)૧
૧૦૧ વિખણુપુરાણ.	"	૪૧	૦૧
૧૦૨ માર્કંડેય પુરાણ.	"	૫)	૦૧
૧૦૩ પ્રાકૃત એકદશી માહાત્મ્ય.	મે. ભોગીલાલ ખુશાલ.	૧)	૦)૧
૧૦૪ અદ્વૈતખોધ શતક.	રણછોડ ગણુરામ.	૦)૧	૦)૧
૧૦૫ હાજરજવાખી પ્રધાનની વાતી.	દયાલજી રણછોડ.	૦૧	૦)૧
૧૦૬ શૃંગારદર્શન.	પ્રેમજી ખેતશી.	૦૧	૦)૧
૧૦૭ સ્વદેશહિતદર્શક.	ગીરધરલાલ હરીવલભદાસ મેહેતા	૧	૦)૧
૧૦૮ ઇસ્લાંડની આકૃતિ.	મહીપતરામ રૂપરામ	૦૧૧	૦૧

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓશીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી

૭

૧૦૯ પાર્વતીકુંવરરાખ્યાન.	મહીપતરામ રૂપરામ.	૦૧	૦)-
૧૧૦ સાસુવહુની લડાઈ.	"	૧)	૦)-
૧૧૧ વનરાજ ચાવડો.	"	૧૧	૦)-
૧૧૨ સિદ્ધરાજજયસિંહ.	"	૧૧	૦)-
૧૧૩ ભવાઈસંગ્રહ.	"	૧૧	૦)-
૧૧૪ સ્ત્રીના નીતિધર્મ.	ઈશ્વરલાલ ભગવાનદાસ.	૦૧-	૦)-
૧૧૫ હુંકી કહાણીઓ ભાગ ૧ લો.	શૃંગાર.	૦૧	૦)-
૧૧૬ એજન ભાગ ૨ જો.	પુતળીબાઈ ધનજીભાઈ.	૦૧	૦)-
૧૧૭ કરસનદાસ મુળજી ચરિત્ર.	મહીપતરામ રૂપરામ.	૦૧	૦)-
૧૧૮ યુવરાજ યાત્રા.	મુલાખીરામ ચક્રભાઈ.	૦)-૧૧	૦)-
૧૧૯ કાવ્યકૌસ્તુભ ભાગ ૨ જો.	મુલાખી ચક્રભાઈ ત્રિવેદી.	૧૧	૦)-
૧૨૦ પ્રતાપનાટક.	ગણપતરામ રાજનરામ ભટ્ટ.	૧૧	૦)-
૧૨૧ લીલાવતીની કથા.	"	૦૧	૦)-
૧૨૨ સ્ત્રીનીતિધર્મ (રમાબાઈકૃત)	મુકુંદરામ નિલારામ મેહેતા.	૧૧	૦)-
૧૨૩ કાઠીઆવાડ સર્વસંગ્રહ.	કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર.	૩)	૦)-
૧૨૪ જાદુ કપટ પ્રકાશ ભાગ ૧ લો.	વ્યાસ ઈચ્છાશંકર અમથારામ.	૨૧	૦)-
૨૫ એજન ભાગ ૨ જો.	"	૩)	૦)-
૨૬ એજન ભાગ ૩ જો.	"	૨)	૦)-
૭ શેઠોના શાખાઅને પટેલોનું પોગળ.	વલભરામ સુરજરામ વ્યાસ.	૦)-	૦)-૦૧
ભક્તિભાસ્કર ગ્રંથ.	છોટાલાલ કાળીદાસ.	૦૧	૦)-
છોટમઠકીર્તનમાળા ભાગ ૧	અલ્લચારી સેવાનંદ.	૦૧-	૦)-૧૧
શિવસારસંગ્રહ.	વ. કુખેરજી સુરજરામ.	૧)	૦)-
રાણી રૂપસુંદરી.	હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ.	૦૧-૧૧	૦)-
સ્તકમાળા સંગ્રહ ભાગ ૧લો.	મુશાલદાસ ગોકળદાસ.	૦૧	૦)-
એજન ભાગ ૨ જો.	"	૦)-૧૧	૦)-
હત્કાવ્યદોહન.	ઈચ્છારામ સૂર્યરામ.	૩)	૦)-
દસતસાહી.	છોટાલાલ સેવકરામ.	૦૧	૦)-
૧૨૬:ખદર્શક.	પંખા ઉમિયાશંકર હીરાશંકર.	૦૧	૦)-
૩ પ્રિયા પ્રેમદર્શક.	મહાશંકર પીતાંબર જોશી.	૦૧	૦)-
૮ સંયોગજન્ય રોગ,	કાનોજી જયરામ.	૧૧	૦)-
૯ મનુસ્મૃતિ.	જવેરીલાલ ઉમિયાશંકર.	૪)	૦)-
૦ ઉત્તરરામચરિત્ર નાટક.	મણીલાલ નભુભાઈ.	૧)	૦)-૧૧
૧ કાંતા નાટક.	"	૦૧	૦)-
નારીપ્રતિષ્ઠા.	"	૦૧	૦)-
દરનામં.	મનીલાલ આપુજી મોદી.	૧૧	

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓશીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૧૪૬ જ્ઞાનબોધનિર્વાણ કીર્તનાવળીભા.૧	ગણપતરામ જીવતરામ.	૧)
૧૪૭ વિવેકચૂડામણિ.	જેરામ રઘુનાથ.	૦૧
૧૪૮ વૈદ્યામૃત.	"	૦૧
૧૪૯ જ્યોર્જવોશિંગટન અને વિશ્વમતે- લનાં ચરિત્ર,	ગણપતરામ વેણીલાલ ઓઝા.	૧)
૧૫૦ લલિત લલના.	મણિશંકર પરભુરામ.	૦૧
૧૫૧ શ્રવણપિતૃભક્તિ નાટક.	ભોગીલાલ મહાનંદ ભટ્ટ.	૦૧
૧૫૨ નીલકંઠ કવિતા.	નીલકંઠ જીવતરામ.	૦૧
૧૫૩ ખજાને હુન્નર.	મોતીલાલ કશનચંદ શાહ.	૧૧
૧૫૪ અજીણ મંજરી.	વૈદ્ય મયારામ સુંદરજી.	૦) =
૧૫૫ સુખ દુઃખ વિષે નિબંધ.	"	૦૧
૧૫૬ ખાંડ બનાવવા વિષે નિબંધ.	"	૦૧
૧૫૭ સુબોધચિંતામણિ.	શેઠ વલ્લભ પોપટ.	૦૧
૧૫૮ શંકરદિગ્વિજય.	કીશનલાલ ગોવિંદરામ દેવાશ્રયી.	૪)
૧૫૯ કચ્છ મહોદય.	પંડિત ગરુલાલજી.	૦૧
૧૬૦ વૈષ્ણવ ગુરુ ધર્મ કર્મ.	"	૦૧
૧૬૧ મુસલમાની વારસ પ્રકરણ.	પંડિત જેઠારામ મુકુંદજી.	૧)
૧૬૨ શારીર અને વૈદ્યક શાસ્ત્ર.	દા. ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહ.	૧૦)
૧૬૩ કલાંત કવિ.	બાળાશંકર ઉલાસરામ.	૦૧
૧૬૪ આવડા ચરિત્ર.	કવિ હરજીવન કુબેરજી.	૦૧
૧૬૫ કવિચરિત્ર.	બાપાલાલ મોતીલાલ.	૧)
૧૬૬ કોણાસંગ્રહ.	કેશવલાલ મોતીલાલ.	૦૧
૧૬૭ બુદ્ધિને રૂઢીની કથા.	"	૦) ના
૧૬૮ મિતાક્ષરા વ્યવહારાધ્યાય.	ભોળાનાથ સારાભાઈ.	૪)
૧૬૯ એજન આચારાધ્યાય.	"	૧૧
૧૭૦ કૌતુકમાળા અને બોધવચન.	ગણેશજી જેઠાભાઈ.	૧૧
૧૭૧ એજન. (ગિદટ)	"	૨)
૧૭૨ રજા વગેરેના ધારા.	બળવંતરામ મહાદેવરામ મેહતા.	૦૧
૧૭૩ ગુજરાત રાજસ્થાન.	કાળીદાસ દેવશંકર પંડ્યા.	૮)
૧૭૪ રજપુતાણા.	"	૨૧
૧૭૫ આરોગ્યવિધાનાં મૂળતત્વો.	નીલકંઠ ડાહ્યાભાઈ જત્રપતિ.	૦) =
૧૭૬ વૈદ્યકવિલાસ.	દા. જીજી પચાણજી.	૮)
૧૭૭ દેશીનામાનો ભોમિયો.	બદવજી માવજી ગાંધી.	૦૧
૧૭૮ ગુલીવરની મુસાફરી.	મણીલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.	૦૧
૧૭૯ દેશીનામું.	જગનલાલ લલુભાઈ શાહ.	૦૧
દેશીનામાની વાનગી		૦) =

ગુજરાત વર્ગીકૃત સોસાયટીની ઓફીસમાં વેચાતાં પુસ્તકોની યાદી.

૧૮૩ પતિવ્રતા સ્ત્રી ગુણસુંદરી.	વિઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઈ.	૦૧=	૦)-
૧૮૪ ગણિતનાં કારણ.	"	૦૧=	૦)-
૧૮૫ પાણીપત.	"	૦૧	૦)-
૧૮૬ મેવાડની ઝાહોઝઝાલી.	"	૨)	૦)=
૧૮૭ શ્રીકૃષ્ણ જન્મખંડ.	કવિ માનસંગ રતનસંગ.	૪)	૦૧-
૧૮૮ દુઃખમાં દિલાસો અને વિપ- તિમાં ધીરજ.	ગોવિંદજી નાનજી.	૦૧	૦)-
૧૮૯ સંયોગતાહરણ નાટક.	દાકોર દોલતસીંગ હરીસીંગ.	૦૧૧	૦)-૧૧
૧૯૦ કાદમ્બરી.	છગનલાલ હરિલાલ પંચા.	૨)	૦)=૧
૧૯૧ એજન ઊચી.	"	૨૧	૦)=
૧૯૨ આળચિત્રપોથી ભાગ. ૧	કાશીરામ રામજી યાજ્ઞિક.	૦)-૧	૦)-
૧૯૩ અર્થશાસ્ત્ર.	અંબલાલ સાકરલાલ.	૧	૦)=
૧૯૪ રમુજમાળા.	વિઠ્ઠલદાસની કંપની.	૦)=	૦)-
૧૯૫ કવેટિનડર્વાડભાગ ૧કાચાપુંડાની કરમચલી રહીમ નાનજીઆણી.		૧)=	૦)=૧૧
૧૯૬ એજન ભાગ ૨ જ્ઞે.	"	૧)=	૦)=૧૧
૧૯૭ એજન પાકાપુડાનો.	"	૧૧=	૦)=૧૧
૧૯૮ એજન ભાગ ૩ જ્ઞે.	"	૧)=	૦)=૧૧
૧૯૯ એજન પાકાપુડાનો.	"	૧૧=	૦)=૧૧
૨૦૦ દુનિયાદર્પણ.	એકએલિફ્ટોનીઅનએજ્યુઅટ.	૦૧=	૦)-૧૧
૨૦૧ કારસી, અંગ્રેજી, ગુજરાતી ફોનૅવનો કરમચલી રહીમ નાનજીઆણી.		૦૧-૧૧	૦)-૧૧
૨૦૨ સાંખ્યદિવાકર.	આપાલાલ મોતીલાલ.	૧	૦)=
૨૦૩ હસાહસ.	પરસોતમ કલાનજી ગાંધી.	૦૧=૧૧	૦)-૧૧
૪ મિત્રતા વિષે નિબંધ.	"	૦૧=	૦)-
૫ પૃથ્વીરાજ ચુહાણ.	આત્મારામ કેશવજી દ્વિવેદી.	૧	૦)-૧૧
૬ શરતીર જયમલ.	દશરથલાલ ગંગારામ.	૦૧=	૦)-૧૧
૭ કુસુમમાળા.	નરસિંહરાવ ભોળાનાથ.	૦૧	૦)-
ઉપયોગી જ્ઞાનસંગ્રહ.	અલાદીનભાઈ શરીફભાઈ.	૦૧	૦)-
મુલતવી રાખવાનાં માહાંકળ.	વિકૃતરાય ગોરધનપ્રસાદ.	૦૧=	૦)-૧૧
અર્થશાસ્ત્રનાં મૂળતત્વો.	ચીમનલાલ હરિલાલ સેતાવવાડ.	૧૧	૦)=૧૧
પ્રબોધચંદ્રોદય નાટક.	વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય.	૧૧	૦)=૧૧
સાવિત્રીનાં દાળિયાં.	"	૦)=	૦)-
૨૧૩ ગુજરાતી પ્રાર્થમરી પેહેલાધોર- કુંવરજીગંગજીભટ્ટ.		૦)=	૦)-૦૧૧
જુની નોટ.			
૨૧૪ એજનઆળવર્ગની.	"	૦)-૧૧	૦)-૦૧૧
૨૧૫ એજન ખીજ ધોરણની.	"	૦=૧૧	૦)-
૨૧૬ એજન પાંચમા ધોરણની.	"	૧૧	૦)=
૨૧૭ જનરમુજવાર્તાસંગ્રહ ભાગ ૧ ક્ષે રસ્તમ ધરાની		૧	૦)=
૨૧૮ રજપૂત ઇતિહાસ કથા.	"	૧)	૦)=

૨૧૬ વિજ્ઞાન કથા	"	૧)	૦) =
૨૨૦ છંદગી જોગવવાની જુગતી.	ડોસાભાઈ કરામજી રાંદેરીઆ.	૦૫૫	૦) = ૧૧
૨૨૧ બાગોબહાર.	જાંહંગીરજી બેજનજી કરાણી.	૧૧૧	૦) = ૧૧
૨૨૨ ચિત્રિકાનામું.	"	૦૧૧૧	૦) = ૧૧
૨૨૩ ક્રિકેટ.	"	૦૧	૦) =
૨૨૪ લોકકથા.	"	૧)	૦) = ૧૧
૨૨૫ ખુલાસો જાદુ.	"	૧)	૦) =
૨૨૬ શાનશાહ અકબર કથા અંગ.	"	૧)	૦) =
૨૨૭ હાતમનામું	"	૦૧૧	૦) = ૧૧
૨૨૮ ઉપકાર કે અપકાર.	"	૦૧	૦) =
૨૨૯ પુરવિદ્ય નાટક.	નારાયણ હેમચંદ્ર.	૦૧	૦) =
૨૩૦ અશ્રુમતી નાટક.	"	૦૧૧	૦) = ૧૧
૨૩૧ વીરમંડળ ભાગ ૨ જો.	"	૦૧૧૧	૦) = ૧૧
૨૩૨ સદ્બોધ વાર્તાવળી.	"	૦૧	૦) =
૨૩૩ બ્રાહ્મ ધર્મ.	"	૦) =	૦) =
૨૩૪ પરોપકારી અબળા.	"	૦) =	૦) =
૨૩૫ જૈન વિવેકવાણી.	ધેલાભાઈ લીલાધર.	૨૧	૦) =
૨૩૬ લોકપ્રિય કથાસંગ્રહ.	"	૦૧	૦) =
૨૩૭ પગારની ગણતરી.	"	૦૧	૦) =
૨૩૮ ગરબા સંગ્રહ.	"	૦૧	૦) =
૨૩૯ એજન.	"	૦) =	૦) =
૨૪૦ હિંદુસ્તાનમાં ખેતિ સંબંધી સુધારા.	દુર્લભરામ રામજી જાની.	૦) =	૦)
૨૪૧ વરસાદ ન હોય ત્યારે ખેતિનું રક્ષણ શી રીતે થાય.	"	૦) =	૦)
૨૪૨ ભાવાર્થપ્રકાશ.	વ્યાસવલ્લભરામ સુરજરામ.	૧૧	૦)
૨૪૩ હિંદુસ્તાનનાચારેધામનીયાત્રા. રણછોડલાલ ગીરધરલાલ.	"	૦૧૧ =	૦)
૨૪૪ સ્વધર્મભિમાન.	જટારાંકર લીલાધર.	૧)	૦)
૨૪૫ ઇંદ્રજીતવંધ કાવ્ય.	દોલતરામ કૃપારામ.	૧)	૦)
૨૪૬ સુંદરીગુણમંદિર.	મહાસુખરામ હરગોવિંદદાસ.	૦૧૧૧	૦) =
૨૪૭ સંન્યાસી	નારાયણ હેમચંદ્ર.	૦૧ =	૦) =
૨૪૮ વસંતતિલકાખ્યાન.	હરજીવન ઉત્તમરામ મેહેતા.	૧)	૦) = ૧૧
૨૪૯ દુર્ગારામ ચરિત્ર.	મહીપતરામ રૂપરામ.	૦૧૧	૦) = ૧૧
૨૫૦ યોગકલ્પદ્રુમ.	શ્રીમંતસ્વામિબ્રહ્માનંદ.	૧)	૦) = ૧૧
૨૫૧ સ્નેહમુદ્રા.	ગોવર્ધન માધવરામ ત્રિપાઠી	૧)	૦) = ૧૧
૨૫૨ સ્ત્રીચિત્ર.	નીલકંઠ ડાહ્યાભાઈ.	૦૧૧	૦) = ૧૧
૨૫૩ યોગતત્ત્વ.	નારાયણ હેમચંદ્ર.		

શકુમાર ચરિત્ર.	શુકલ બાનુશંકર રણછોડજી.	૧)	૦)~11
ડિલાંડનો પ્રવાસ (ગુનો.)	કરસનદાસ મૂળજી.	૧૦)	૦111~
ચંડીપાઠનું ભાષાંતર.	પરસોતમદાસ રણછોડદાસ.	૦11	૦)~11
૨૫૭ ચંડીપાઠના ગરબા.	રણછોડજી અમરજી.	૦1~	૦)~
૨૫૮ વિવાહવિધિ.	રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ.	૦11	૦)~
૨૫૯ વ્યાજના હિસાબની ચોપડી.	દેવજી વિશરામ.	૦11	૦)~11
૨૬૦ બાલસુબોધ.	હરજીવન ત્રીભોવન.	૦11~	૦)~
૨૬૧ અર્થશાસ્ત્રની વાતો.	ચીમનલાલ હરિલાલ, વ.	૧)	૦)~
૨૬૨ કુસુમાવળી.	દોલતરામ કૃપારામ પંચા.	૧11	૦)~11
૨૬૩ અંતરંગગત પ્રવાસ.	બેહેરામજી ડોસાભાઈ ખસલા.	૨)	૦)~
૨૬૪ ઈરાવતી.	છગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદી.	૧111	૦)~
૨૬૫ પરોપકારી અમળાઓ.	નારાયણ હેમચંદ્ર.	૦)~	૦)~11
૨૬૬ બેહેન દોરાનું ચરિત્ર.	"	૦1~	૦)~11
૨૬૭ મહામદનું જીવન ચરિત્ર.	"	૦1~	૦)~11
૨૬૮ પૌરાણિક આખ્યાયિકા.	"	૦)~	૦)~11
૨૬૯ મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકોરનો ઉપદેશ.	"	૦)~	૦)~11
૨૭૦ બુદ્ધદેવ ચરિત.	"	૦1~	૦)~
૨૭૧ વિલાયતી માળી.	"	૦1~	૦)~11
૨૭૨ બાલ્યની વસ્તુ સાથે માનવ			
પ્રકૃતિના સંબંધ વિષે વિચાર.	"	૦111	૦)~11
૨૭૩ જીવનપ્રભા.	"	૦11	૦)~11
૨૭૪ સદ્બોધ વાર્તાવળી.	"	૦)~	૦)~
૨૭૫ પ્રાચીન ગુજરાતી			
સાહિત્ય રત્નમાળા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.		૧11	૦)~11

સંસ્કૃત પુસ્તકો.

બાબુ ભુત્ત ચંદ્ર વસાકે પ્રસિદ્ધ કરેલાં. કિંમત. પોષ્ટેજ.

૧ કઠોપનિષત્ । સટીકશ્રીશંકરભાષ્યસહીતા ।	૦1	૦)~
૨ કાવ્યસંગ્રહઃ । પ્રથમઃ સ્વંદઃ ।	૧	૦)~11
૩ ,, દ્વિતીયઃ સ્વંદઃ ।	૧	૦)~11
૪ કિરાતાર્જુનીયમ્ (મૂલમાત્રમ્) શ્રીભારાવિવિરચિત્ ।	૦1	૦)~
૫ કુસુમાઞ્જલિઃ । શ્રીમદ્વલ્લભનાથાચાર્યવિરચિતઃ સટીકઃ	૦1	૦)~
૬ કેન્દ્રોત્પત્તિ । સટીકશ્રીશંકરભાષ્યસહીતા ।	૦)~	૦)~11

૭ દ્રવ્યગુણઃ । શ્રીચક્રપાણિદત્તવિરચિતઃ સટીકઃ ।	૧	
૮ પરિભાષાપ્રદીપઃ । શ્રીગોવિન્દસેનસંગૃહીતઃ ।	૦	
૯ પાણ્ડવગીતા । હિંદીભાષાન્તરસહિતા ।	૦	૦)-
૧૦ પિંગ્લકૃતચ્છન્દઃશાસ્ત્રમ્ । હલાયુધદ્વાચ્ચેસહિતમ્ ।	૧	૦)-
૧૧ પ્રબોધચન્દ્રોદય નાટ્ય વિષયે હિન્દીઅનુવાદ ।	૧	૦)-
૧૨ ભાષાપરિચ્છેદઃ । સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિનામટીકાસહિતઃ	૦ =	૦)-
૧૩ પ્રશ્નોપનિષત્ । સટીકશ્રીશંકરભાષ્યસહિતા ।	૦ =	૦)-
૧૪ માણ્ડુક્યોપનિષત્ । સટીકશ્રીશંકરભાષ્યસહિતા ।	૧	૦)-
૧૫ મુગ્ધવોધવ્યાકરણમ્ । શ્રીવોપદેવવિરચિતમ્ ।	૦	૦)-
૧૬ મુણ્ડકોપનિષત્ । સટીકશ્રીશંકરભાષ્યસહિતા ।	૦	૦)-
૧૭ મુદ્રારાક્ષસમ્ । વિશાખદત્તવિરચિતમ્ સટીકમ્ ।	૦	૦)-
૧૮ રત્નાવલી । શ્રીહર્ષદેવવિરચિતા સટીકા ।	૧	૦)-
૧૯ વામનઃ—આયુર્વેદઃ । પ્રથમો ભાગઃ (વૈદ્યક) ।	૧	૦)-
૨૦ વિક્રમોર્વશી । મહાકવિકાલિદાસવિરચિતા ।	૦	૦)-
૨૧ વિદ્વન્મોદતરંગિણી । ચિરંજીવવિરચિતા ।	૦	૦)-
૨૨ વિવેકચૂડામણિઃ । શ્રીશંકરપ્રણીતઃ ।	૦	૦)-
૨૩ વૈરાગ્યશતકમ્ । શ્રીભર્તૃહરિવિરચિતમ્ ।	૦)=	૦)૦
૨૪ શબ્દશક્તિપ્રકાશિકા । શ્રીજગદીશવિરચિતા ।	૧	૦)-
૨૫ શાર્કધરઃ । (વૈદ્યક) ।	૧	૦)-
૨૬ સર્વદર્શનસંગ્રહઃ । શ્રીમાધવાચાર્યવિરચિતઃ ।	૧	૦)-
૨૭ સૂર્યશતકમ્ । શ્રીમયૂરભટ્ટકૃતમ્ ।	૦)=	૦)-
૨૮ સૂર્યસ્તોત્રમ્ । શ્રીગોપાલશર્મણા કૃતમ્ ।	૦)-	૦)-
૨૯ હિતોપદેશઃ । શ્રીવિષ્ણુશર્મણા સંકલિતઃ ।	૦	૦)-

